

НАХИМИЁ КИТОБИ

Кириш

Мазкур китоб Форс шоҳи саройида хизмат қилган яҳудий амалдори Нахимиё номи билан аталган. Бу китобда баён қилинган воқеалар Эзра китобидаги воқеаларнинг давомидир. Нахимиё Қуддусга Эзрадан 13 йил кейин, Форс шоҳи Артахшас* ҳукмронлиги даврида, милоддан олдинги 445 йилда қайтиб келади.

Нахимиё шоҳнинг Шушандаги қалъасида яшаб юрган пайтда, Қуддус девори вайрон бўлганини, дарвозалари ёндирилганини эшитиб, қаттиқ қайғуради. У ибодат қилиб, Худодан: “Қуддусга боришимга, шаҳар деворларини қайта тиклашимга имконият бер”, деб сўрайди. Шоҳ Артахшас Нахимиёни Қуддусга жўнатади, ҳатто шаҳар деворларини таъмирлаш учун керакли ашёларни ҳам беради.

Нахимиё Қуддусга етиб келгандан кейин, шаҳар деворларини кўздан кўриб чиқади. Сўнг барча яҳудийларни йиғиб, таъмирлаш ишларини бошлаб юборади. Лекин атрофдаги қўшни халқлар яҳудийларни ҳақорат қилишади, Форс шоҳига қарши чиққан исёнчилар деб уларга айб қўйишади. Душманлар ҳатто Қуддусга ҳужум қилиб, Нахимиёни ўлдиришни ҳам режалаштиришади. Шунча қийинчиликларга қарамай, Нахимиё ва яҳудийлар Қуддус девори ва дарвозаларини қуриб битириб, Худога бағишлайдилар. Буларнинг ҳаммаси Худо Ўз халқига кўрсатган марҳаматининг ифодаси бўлади.

Нахимиё китоби Эски Аҳднинг тарихий қисмига якун ясайди. Эзра ва Нахимиё бошчилигида Исроил халқи Худо билан тузилган аҳдни янгилаб, Унга содиқ қолишга ваъда беради. Мазкур китоб Худонинг содиқлигидан далолат беради. Форс шоҳининг ёрдами билан таъмирланган Қуддус шаҳри асрлар давомида яҳудийларнинг сажда маркази бўлиб қолаверади.

1–БОБ

¹ Қуйидагилар Хахалиё ўғли Нахимиёнинг хотираномасидир*.

Нахимиё Қуддус учун қайғуради

Шоҳ Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йилида*, Хислав ойида* мен Шушандаги* қалъада эдим. ² Шунда укам* Хонин бошқа баъзи одамлар билан Яҳудо юртидан келди. Мен улардан асирликка олиб кетилмаган ва сургундан қайтиб борган яҳудийларнинг ҳолини, шунингдек, Қуддус шаҳрининг аҳволини сўрадим. ³ Улар шундай жавоб бердилар: “Вилоятдаги* асирликка олиб кетилмаган ва сургундан қайтиб борган яҳудийлар оғир қайғу, шармандали аҳволда қолганлар: Қуддуснинг девори вайрон бўлиб кетган, дарвозалари ёндирилган.”

⁴ Бу сўзларни эшитганимда, ўтириб йиғладим. Бир неча кун қайғуриб юрдим. Рўза тутдим, Самовий Худога илтижо қилиб юрдим. Унга шундай деб ёлвордим:

⁵ “Эй Самовий Худо — Эгам! Сен буюк ва ҳайбатли Худосан. Сени севиб, амрларингга риоя қилган бандаларингга аҳдингни содиқ сақлайсан. ⁶ Мен, кулингнинг ибодатларини эшит, аҳволимга боқ. Исроил халқи учун кечаю кундуз қилган илтижоларимни эшит. Ахир, улар Сенинг кулларинг-ку. Мен

халқим қилган ҳамма гуноҳларни эътироф этаман. Мен ўзим ҳам, хонадоним ҳам гуноҳ қилдик. ⁷ Қулинг Мусо орқали берган амрларингга, фармонларингга, қонун–қоидаларингга биз риоя қилмадик, Сени қаттиқ хафа қилдик.

⁸ Ёлвораман, қулинг Мусога берган ваъдангни* ёдингда тут. Ахир, Сен шундай дегансан: «Агар сизлар Менга содиқ бўлмасангизлар, Мен сизларни халқлар орасига тарқатиб юбораман. ⁹ Лекин Менга юз бурсангизлар, амрларимга риоя қилиб, уларни бажарсангизлар, Мен сизларни йиғиб оламан. Ернинг энг четига сургун қилинган бўлсангиз ҳам, сизларни ўша жойлардан йиғиб келаман, Мен улуғланишим учун танланган жойга сизларни қайтариб олиб келаман.»

¹⁰ Биз Сенинг қулларингмиз, буюк қудратинг ва ажойиботларинг билан Ўзинг қутқарган халқингмиз. ¹¹ Ё Раббий! Бу қулингнинг илтижоларини эшит. Сени иззат–хурмат қилишни хуш кўрадиган ҳамма қулларингнинг илтижоларига қулоқ тут. Мен, қулингга бугун муваффақият бер, шоҳ Артахшасда менга нисбатан шафқат уйғотгин.”

Ўша пайтларда мен шоҳнинг соқийси* эдим.

2–БОБ

Нахимиё Қуддусга боради

¹ Шоҳ Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йили*, Нисон ойи* эди. Бир куни шоҳга шароб келтирилди. Мен шаробни олиб кириб, унга узатдим. Шоҳ қаршисида мен ҳеч қачон ғамгин аҳволда бўлмагандим. ² Шунинг учун шоҳ мендан сўради:

— Нега ғамгин кўринасан? Касалга ўхшамайсан–ку! Юрагингда бирор дардинг бўлса керак–а?

Мен қаттиқ кўрқиб кетдим, ³ шунга қарамай шоҳга дедим:

— Шоҳ ҳазратларининг умрлари узоқ бўлсин. Ота–боболаримнинг қабрлари жойлашган шаҳар ташландиқ бўлиб, ўша шаҳарнинг дарвозалари ёндириб юборилса–ю, нега ғамгин бўлмайин?! — ⁴ Шоҳ мендан:

— Тилагинг нима? — деб сўради. Шунда мен Самовий Худого ибодат қилиб, ⁵ шоҳга шундай жавоб бердим:

— Агар шоҳ ҳазратлари маъқул топсалар, бу қулингиз шоҳ ҳазратларидан марҳамат топган бўлса, мени Яхудо юртига — ота–боболаримнинг қабрлари жойлашган шаҳарга юборсалар, деб илтимос қилмоқчи эдим, токи мен у шаҳарни қайтадан қурайин.

⁶ Малика ҳам шоҳнинг ёнида ўтирган эди. Шоҳ мендан:

— Қанча вақт йўл юрасан? Қачон қайтиб келасан? — деб сўради. Мен унга қачон қайтиб келишимни айтдим. Шоҳ менга марҳамат қилиб, ижозат берди.

⁷ Сўнгра мен шоҳга яна дедим:

— Агар шоҳ ҳазратлари маъқул деб топсалар, Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят* ҳокимларига мактублар ёзиб берилса, токи Яхудога кириб боришим учун улар менга ижозат беришсин. ⁸ Яна шоҳ ҳазратлари ўрмон қоровули Осифга ҳам мактуб ёзиб, унга кўрсатмалар берсалар, у менга дарахтлар кесиб берсин. Маъбад ёнидаги қалъа дарвозалари учун, шаҳар девори ва ўзим яшайдиган уй учун керак бўладиган ёғоч билан у мени таъминласин.

Мен нима сўраган бўлсам, шоҳ ҳаммасига ижозат берди, чунки Худойимнинг

марҳамати менга ёр эди.

⁹ Шоҳ бир неча лашкарбошисини ва отлиқ сипоҳларини менга ҳамроҳ қилиб жўнатди. Мен Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят ҳокимлари ҳузурига бориб, уларга шоҳнинг мактубларини бердим. ¹⁰ Байт–Хўронлик Санбаллат* ва Оммонлик малай Тўвиё: “Исроил халқининг манфаати учун жон куйдирадиган биттаси келибди” деган гапни эшитиб, ғоят ғазабландилар.

Нахимийё Қуддус деворини кўздан кечиради

¹¹ Шундай қилиб, мен Қуддусга етиб келдим. Орадан уч кун ўтгач, ¹² тунда ўрнимдан турдим, ёнимга бир нечта шерикларимни олиб, ташқарига чиқдим. Лекин Қуддус ҳақидаги Худо кўнглимга солган режамни ҳеч кимга айтмадим. Мен минган эшакдан бўлак бошқа бирорта ҳайвонни ўзимиз билан олмадик. ¹³ Мен тунда Сойлик дарвозаси орқали шаҳардан чиқиб, Аждар булоғига*, у ердан Гўнг дарвозасига бордим. Вайрон бўлиб ётган Қуддус деворини, ёниб кетган дарвозаларини кўздан кечирдим. ¹⁴ Сўнгра Булоқ дарвозасига ва Шоҳ ҳовузига бордим. Лекин миниб бораётган эшагим вайронлар орасидан йўл топа олмади. ¹⁵ Шу сабабдан мен Қидрон сойлигига* тушдим. Сойлик бўйлаб чиқиб бориб, ўша ердан деворни кўздан кечиришда давом этдим. Сўнг ортимга қайтиб, Сойлик дарвозаси орқали шаҳарга кирдим.

¹⁶ Қаерга борганимни, нима қилаётганимни шаҳар амалдорлари билмасдилар. Мен яҳудийларга, руҳонийларга, йўлбошчиларга, амалдорларга ва ишда қатнашадиган бошқа одамларга ҳали ҳеч гап айтмагандим. ¹⁷ Ниҳоят, энди уларга шундай дедим: “Қанчалар кулфатда қолганимизни ўзларингиз кўриб турибсизлар! Қуддус вайрон бўлиб ётибди, шаҳарнинг дарвозалари ёниб кетган. Келинглари, шаҳар деворини қайтадан қурайлик, шармандали аҳволимиздан қутулайлик.” ¹⁸ Худойимнинг марҳамати менга ёр бўлганини ва шоҳнинг менга айтган гапларини уларга айтиб бердим. Улар: “Қурилишни бошлайлик”, дейишди. Шундай қилиб, улар ишни бошлашга тайёр бўлдилар.

¹⁹ Байт–Хўронлик Санбаллат, Оммонлик малай Тўвиё ва Арабистонлик Гашим бунни эшитиб, бизнинг устимиздан кулдилар, нафрат билан шундай дедилар:

— Бу қилаётганларингиз нимаси?! Сизлар шоҳга қарши исён кўтаряпсизларми?!

²⁰ Мен уларга шундай жавоб бердим:

— Самовий Худо ишимизнинг барорини беради. Биз, Унинг қуллари, деворни қайта қуришни бошлаймиз. Аммо сизлар бизга гапларингни ўтказма олмайсизлар, қўлингиздан ҳеч нарса келмайди. Сизлар бизнинг диний маросимларимизда ҳам қатнаша олмайсиз.

3–БОБ

Қуддус девори таъмирланади*

Қўй дарвозаси

¹ Олий руҳоний Элиашаб қўли остидаги руҳонийлар билан ишга киришиб, Қўй дарвозасини қайтадан қурдилар. Сўнгра дарвозани Худога бағишлаб, дарвозанинг қанотларини ўрнатдилар. Миё* минорасидан Ханонил минорасигача бўлган деворни ҳам Худога бағишладилар.

² Ерихо шаҳридан бўлган эркаклар деворнинг кейинги қисмини қурдилар. Улардан кейинги қисмини эса Имри ўғли Заккур қурди.

Балиқ дарвозаси

³ Хассано уруғи Балиқ дарвозасини қурди. Улар дарвозанинг ёндорларини тиклаб, дарвоза қанотларини, зулфинларини, тамбаларини ўрнатдилар.

⁴ Деворнинг ундан кейинги қисмида Хаккўзнинг набираси, Уриёнинг ўғли Миромўт таъмирлаш ишларини олиб борди.

Кейинги қисмида Машазавилнинг набираси, Бархиёнинг ўғли Машуллом, ундан кейинги қисмида Бано ўғли Зодўх таъмирлаш ишларини олиб бордилар.

⁵ Кейинги қисмида Тахува шаҳридан бўлган эркаклар таъмирлаш ишларини олиб бордилар. Лекин шаҳар зодагонлари қурилиш назоратчилари буюрган ишлардан* бош тортдилар.

Яшоно дарвозаси

⁶ Посиёх ўғли Йўхадах ва Бесодаях ўғли Машуллом Яшоно дарвозасини* таъмирладилар. Улар дарвозанинг ёндорларини тиклаб, дарвоза қанотларини, зулфинларини, тамбаларини ўрнатдилар.

⁷ Деворнинг навбатдаги қисмида Гивонлик Малатиё, Миронўтлик Ёдўн, шунингдек, Гивон ва Миспах аҳолисининг эркаклари таъмирлаш ишларини олиб бордилар. Миспах шаҳри Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоятнинг* маъмурий маркази эди.

⁸ Деворнинг кейинги қисмида заргарлардан бири Харҳиё ўғли Узиёл таъмирлаш ишларини олиб борди. Унинг ёнида атторлардан бири Ханониё таъмирлаш ишларини олиб борди. Улар Қуддус деворининг Кенг деворгача бўлган қисмини таъмирладилар.

⁹ Деворнинг кейинги қисмида Хур ўғли Рафиё таъмирлаш ишларини олиб борди. Рафиё Қуддус худудининг ярмини бошқарувчи ҳоким эди.

¹⁰ Ундан кейин Харумаф ўғли Ёдиё ўз уйининг рўпарасидаги деворни таъмирлади.

Деворнинг кейинги қисмида Хашавниё ўғли Хаттуш таъмирлаш ишларини олиб борди.

¹¹ Харим ўғли Малкиё ва Пахатмўаб ўғли Хашшуб деворнинг кейинги қисмини ва Тандир минорасини таъмирладилар.

¹² Деворнинг кейинги қисмида Халлохеш ўғли Шаллум ўз қизлари билан таъмирлаш ишларини олиб борди. Шаллум Қуддус худудининг иккинчи ярмини бошқарувчи ҳоким эди.

Сойлик дарвозаси

¹³ Ханун бошчилигида Зонўвах аҳолиси Сойлик дарвозасини таъмирлади. Улар дарвозани қуриб, дарвозанинг қанотларини, зулфинларини, тамбаларини ўрнатишди, деворнинг минг тирсак* узунлигидаги Гўнг дарвозасигача бўлган қисмини ҳам таъмирлашди.

Гўнг дарвозаси

¹⁴ Байт–Хакерем худудининг ҳокими Рахав ўғли Малкиё Гўнг дарвозасини таъмирлади. У дарвозани қуриб, дарвозанинг қанотларини, зулфинларини, тамбаларини ўрнатди.

Булоқ дарвозаси

¹⁵ Миспах худудининг ҳокими Холхози ўғли Шаллум Булоқ дарвозасини таъмирлади. У дарвозани қуриб, устини ёпди ва дарвозанинг қанотларини, зулфинларини, тамбаларини ўрнатди. Шунингдек, Силоам* ҳовузи ёнидаги деворни ҳам қайтадан қурди. Деворнинг бу қисми шоҳнинг боғидан то Довуд қалъасидан пастга кетган зинапоягача чўзилган эди.

¹⁶ Ундан кейин Озбук ўғли Нахимиё таъмирлаш ишларини олиб борди. Нахимиё Байт–Зур худудининг ярмини бошқарувчи ҳоким эди. У деворни Довуд қабристонининг рўпарасигача — сунъий ҳовуз ва Жангчилар уйигача бўлган қисмини таъмирлади.

¹⁷ Қуйидаги левилар деворнинг кейинги бир неча қисмларини қайтадан қурдилар: Баних ўғли Раҳум деворнинг кейинги қисмини қурди.

Кейлаҳ худудининг ярмини бошқарувчи ҳоким Хашавиё ўз худуди номидан деворнинг навбатдаги қисмини қурди.

¹⁸ Деворнинг ундан кейинги қисмини уларнинг биродарлари Ханадод ўғли Биннуй* бошчилигида қуришди. Биннуй Кейлаҳ худудининг иккинчи ярмини бошқарувчи ҳоким эди.

¹⁹ Кейинги қисмида Миспах шаҳри ҳокими Ешува ўғли Эйзар таъмирлаш ишларини олиб борди. У аслаҳахонага чиқадиган йўлнинг рўпарасидаги деворни ғишт тирговучигача* бўлган қисмини таъмирлади.

²⁰ Заббай ўғли Борух деворнинг кейинги қисмини — ғишт тирговучидан олий руҳоний Элиашабнинг уйи эшигигача бўлган қисмини таъмирлади.

²¹ Хаккўзнинг набираси, Уриё ўғли Миромўт* деворнинг кейинги қисмини — Элиашаб уйининг эшиги рўпарасидан то уйнинг охиригача бўлган қисмини таъмирлади.

²² Қуддус атрофида истиқомат қиладиган руҳонийлар деворнинг навбатдаги қисмини таъмирладилар.

²³ Улардан кейин Бениамин ва Хашшуб деворнинг ўз уйлари рўпарасидаги қисмини таъмир қилдилар.

Улардан кейин Онониёхнинг набираси, Масиёнинг ўғли Озариё ўз уйининг рўпарасидаги қисмини таъмирлади.

²⁴ Ханадод ўғли Биннуй* деворнинг кейинги қисмини — Озариёнинг уйдан то деворнинг бурчагидаги ғишт тирговучигача бўлган қисмини таъмирлади.

²⁵ Узай ўғли Поллол деворнинг ғишт тирговучидан бошланган қисмини таъмирлади. Деворнинг бу қисми соқчилар ҳовлиси ёнидаги шоҳнинг юқори сарой минораси рўпарасида жойлашган эди.

Парўш ўғли Подиё ²⁶ ва Офел тепалигида* истиқомат қилувчи Маъбад хизматкорлари деворнинг кейинги қисмини таъмирладилар. Улар деворнинг шарқ томонидаги Сув дарвозасигача ва баланд минорагача бўлган қисмини таъмирладилар.

²⁷ Тахувалик эркаклар* деворнинг кейинги қисмини таъмирладилар. Улар баланд миноранинг рўпарасини то Офел деворигача таъмир қилдилар.

От дарвозаси

²⁸ Руҳонийлар гуруҳи деворнинг От дарвозасидан тепаликка томон кетган қисмини таъмирладилар. Ҳар бири ўз уйининг рўпарасини таъмир қилди.

²⁹ Иммар ўғли Зодўх ўз уйининг рўпарасини таъмирлади.

Шаханиё ўғли Шамаё деворнинг кейинги қисмини таъмирлади. Шаханиё Маъбаднинг Шарқий дарвозаси дарвозабони эди.

³⁰ Шаламиё ўғли Ханониё ва Залафнинг олтинчи ўғли Ханун деворнинг кейинги қисмини таъмирлади.

Бархиё ўғли Машуллом ўзининг уйи рўпарасини таъмирлади.

³¹ Заргарлардан бири Малкиё деворнинг бурчагидаги юқори хонагача бўлган қисмини таъмирлади. Маъбад хизматкорларининг ва савдогарларнинг уйи шу ерда — Назорат* дарвозаси ёнида жойлашган эди.

³² Деворнинг бурчақдаги юқори хонадан Қўй дарвозасигача бўлган қисмини

заргарлар ва савдогарлар таъмирладилар.

4-БОБ

Душманларнинг ниятини Худо пучга чиқаради

¹ Санбаллат деворни қураётганимизни эшитди-ю, жаҳли чиқиб, қаттиқ ғазабланди. Сўнг яҳудийларни масхаралай бошлади. ² У шерикларининг ва Самария лашкарбошилариининг олдида шундай деди: “Бу ожиз яҳудийлар нима қиляптилар ўзи?! Ўзларича деворни таъмирламоқчиларми?! Бу ишни бир кунда битириб, қурбонлик куйдиришни ҳам ўйлаптилар, шекилли-а?! Ёниб битган вайроналардан тошларга жон ато қилмоқчиларми?!” ³ Оммонлик Тўвиё Санбаллатнинг ёнида эди. У ҳам шундай деди: “Улар қураётган бу девор устига ҳатто тулки чиқса ҳам, девор кулаб тушади.”

⁴ Шунда мен ибодат қилиб дедим: “Эй Худойимиз! Бизларни қанчалик хор қилишаётганини эшитиб кўй! Уларнинг масхаралашларини ўзларининг бошига сол. Улар сургун бўлишсин, душманларига ўлжа бўлишсин. ⁵ Уларнинг айбларидан ўтма, гуноҳларини унутма! Ахир, улар бинокорлар олдида Сени ҳақорат қилдилар*.”

⁶ Биз деворни қуравердик, халқ чин дилдан ишлагани учун тез орада деворни ярмигача кўтариб бўлдик.

⁷ Деворни таъмирлаш ишлари яхши кетиб, деворнинг ўпирилган жойлари тиклана бошлаган эди. Санбаллат, Тўвиё, Арабистонликлар, Оммонликлар ва Ашдодликлар* бу ҳақда эшитиб, қаттиқ ғазабландилар. ⁸ Ҳаммалари биргаликда тил бириктириб, Қуддусга ҳужум қилишга ва шаҳарни саросимага солишга қасд қилдилар. ⁹ Лекин биз Худойимизга илтижо қилдик, шаҳарни ва ўзимизни кечаю кундуз улардан ҳимоя қилиш учун қўриқчилар тайинладик.

¹⁰ Яхудо халқи эса шундай деб нола қилар эди:

Оғир юк ташувчиларнинг ҳоли қолмади,
Ахлатнинг-чи охири кўринмайди!
Бу деворни битиришга ҳеч кўзимиз етмайди.

¹¹ Душманларимиз эса қуйидагича режа қилишарди: “Биз билдирмасдан, кўринмай уларнинг устига бостириб борамиз-да, ҳаммаларини ўлдирамиз, ишларини тўхтатамиз.” ¹² Уларга қўшни бўлган яҳудийлар ҳам ҳар томондан ўн мартача олдимизга келишди ва бизни шундай деб огоҳлантиришди: “Хавф остида қолдингизлар. Яхшиси, бу жойдан чиқиб кетинглар, бориб, биз билан яшанглар.”*

¹³ Шунинг учун мен деворнинг энг паст жойлари орқасига, очиқ жойларига қилич, найза ва ёй билан қуроолланган одамларни уруғлари бўйича жойлаштирдим.

¹⁴ Кейин аҳволни кўриб, йўлбошчиларга, амалдорларга ва қолган халққа айтдим: “Душманлардан кўрқманглар. Раббийни ёдингизда тутинглар. У қудратли ва ҳайбатли Худодир. Қариндош-уруғларингизни, ўғил-қизларингизни, хотинларингизни, уй-жойларингизни ҳимоя қилиш учун жанг қилинглари!”

¹⁵ Душманларимизнинг бизга қарши ўйлаган фитналаридан хабардор эканимизни уларнинг ўзлари ҳам эшитишди. Уларнинг ниятини Худо пучга чиқарган эди. Шундай қилиб, ҳаммамиз яна деворни таъмирлаш ишларига қайтдик. Ҳар ким ўз ишига борди. ¹⁶⁻¹⁷ Ўша кундан бошлаб одамларимнинг* ярми қурилишда ишлади, ярми эса совут кийиб, найза, қалқон ва ёй ушлаб, соқчилик

қилди. Йўлбошчилар деворни қураётган Яхудо одамларининг ёнида ўз жойларини эгаллашди. Оғир юк ташувчилар бир қўли билан меҳнат қилиб, бир қўлида қурол ушлаб, ўз вазифаларини бажарардилар. ¹⁸ Девор қураётганларнинг ҳар бири ёнига қилич боғлаган ҳолда иш қилар эди. Бурғу чаладиган одам ҳам доим ёнимда эди. ¹⁹ Мен йўлбошчиларга, амалдорларга ва қолган халққа айтдим: “Ишимиз катта, орамиздаги масофа узоқ, шунинг учун девор бўйлаб бир–биримиздан йироқлашиб, ажралиб қолганмиз. ²⁰ Бурғу овозини эшитишингиз биланоқ, бизга қўшилишлар. Худойимиз биз учун жанг қилади!”

²¹ Биз шу йўсинда меҳнат қилардик. Одамларнинг ярми эрта тонгдан осмонда юлдузлар кўрингунча найза ушлаб соқчилик қиларди. ²² Мен ўша пайтда одамларга шундай деб айтдим: “Сизлар ўз ёрдамчиларингиз билан тунни Қуддуснинг ичкарасида ўтказинглар. Тунда соқчилик қилинлар, кундузи эса ишланлар.” ²³ Шундай қилиб, ҳеч биримиз — мен ҳам, қариндош–уруғларим ҳам, одамларим ҳам, ёнимдаги қўриқчилар ҳам, шу вақт давомида, ҳатто кечаси ҳам кийимларимизни ечмадик. Қуролларимиз доимо ёнимизда эди.

5–БОБ

Нахимиё камбағалларга ёрдам беради

¹ Орадан бир оз вақт ўтгач, баъзи эркагу аёллар ўз яхудий биродарларидан қаттиқ нолий бошлашди. ² Улардан баъзилари шундай деб айтишарди: “Биз кўпчиликмиз, бола–чақамиз кўп. Бизга буғдой керак, бўлмаса очликдан ўлиб қоламиз.” ³ Бошқа баъзи бирлари эса шундай деб айтишарди: “Очарчилик пайтида донимиз бўлсин деб, далаларимизни, узумзорларимизни, уйларимизни гаровга беряпмиз.” ⁴ Яна бировлари шундай деб нолишарди: “Далаларимиз ва узумзорларимиз солиғини шоҳга тўлаш учун пулни қарзга оляпмиз. ⁵ Яхудий биродарларимиздан бизнинг кам жойимиз йўқ! Уларнинг болалари бизнинг болаларимиздан ортиқ эмас. Лекин ўғил–қизларимизни қул, чўри қилиб сотишга мажбур бўляпмиз. Ҳа, қизларимиздан баъзилари чўри қилиб сотилди ҳам. Бу хусусда бирор нарса қилишга ожизмиз. Ахир, далаларимиз, узумзорларимиз энди бошқаларнинг қўлида.”

⁶ Уларнинг дод–фарёдларини, шикоятларини эшитиб, қаттиқ ғазабландим. ⁷ Бу тўғрида мулоҳаза қилиб, йўлбошчилар билан амалдорларни койидим: “Сизлар ҳали биродарларингизнинг гаровга қўйган мулкларини тортиб оляпсизларми?!” Сўнгра катта бир йиғин чақиртириб, йўлбошчиларга танбех бердим: ⁸ “Бутпараст халқларга қул ва чўри қилиб сотилган яхудий биродарларимизни имконимиз борича қайтариб сотиб олдик. Энди эса биродарларингизнинг қулликка сотилишига ўзларингиз сабабчи бўляпсизлар. Уларни биз яна қайтариб сотиб олишимиз керакми?!” Йўлбошчилар ва амалдорлар сукут сақлаб, миқ этмай туравердилар.

⁹ Мен гапимни давом эттирдим: “Бу ишингиз яхши эмас. Душманлик қилаётган халқларга масхара бўлмаслигингиз учун Худойимиздан қўрқиб юришларингиз керак эмасми?! ¹⁰ Мана, менинг яқинларим, одамларим, ҳатто ўзим ҳам яхудий биродарларимизга қарзга пул ва буғдой бериб турибмиз. Келинлар, энди уларнинг гаровга қўйилган нарсаларини тортиб олмайлик! ¹¹ Сизлар улардан тортиб олган далаларни, узумзорларни, зайтунзорларни, уйларни, фоиз қилиб олган пулларни, донни, шаробни, зайтун мойини ҳозироқ ўзларига қайтариб беринлар.”

¹² Йўлбошчилар ва амалдорлар шундай дедилар: “Айтганларингизни қиламиз.

Биз уларнинг ҳамма нарсасини қайтариб берамиз, улардан энди ҳеч нарса талаб қилмаймиз.”

Мен руҳонийларни чақирдим, берган ваъдаларини бажаришлари учун йўлбошчилар ва амалдорларга қасам ичирдим. ¹³ Сўнг белбоғимни ечиб қоқдим–у* шундай дедим: “Шу ваъдани бажармагани Худо худди шундай қилиб қоқиб юборсин. Уни уйдан ва мол–мулкидан маҳрум қилсин. Худо ўша одамларни қуп–қурук қолдирсин.” Бутун жамоа “Омин” деб, Эгамизга ҳамду санолар айтди. Йўлбошчилар ва амалдорлар берган ваъдаларида турдилар.

Нахимиёнинг фидойилиги

¹⁴ Мен Яхудо юрти ҳокими этиб тайинланганим учун халқдан озиқ–овқат талаб қилиш ҳуқуқига эга эдим. Лекин ҳокимлигимнинг ўн икки йили давомида — Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йилидан то ўттиз иккинчи йилигача* мен халқдан ўзим учун ҳам, қариндош–уруғларим учун ҳам ҳеч қандай озиқ–овқат талаб қилмадим. ¹⁵ Мендан олдинги ҳокимлар халқдан кунига қирқ кумуш танга* билан бирга озиқ–овқат ва шароб ҳам олиб, халқнинг елкасига миниб олган экан. Ҳатто ҳокимларнинг одамлари ҳам халққа ҳукмини ўтказардилар. Мен эса Худодан кўрққаним учун шундай қилмадим. ¹⁶ Бунинг ўрнига мен бутун кучимни деворни қайта қуришга бағишладим. Одамларимнинг ҳаммаси* таъмирлаш ишларига бел боғлаган эди. Ер сотиб олишга вақтимизни сарфлаб ўтирмадик.

¹⁷ Менинг дастурхонимдан ҳар куни 150 яхудий ва уларнинг амалдорлари таом ердилар. Булардан ташқари, атрофдаги халқлардан келган меҳмонларнинг оёғи меникидан узилмас эди. ¹⁸ Ҳар кунги дастурхонимга битта буқа, олтига семиз қўй ва бир қанча товуқлар талаб қилинарди. Ҳар ўн кунда меш–меш турли хил шароб керак бўларди. Лекин халқ шусиз ҳам оғир солиқлар* остида қолиб кетганини билар эдим. Шу боис мен ҳоким сифатида талаб қилишга ҳақим бўлган озиқ–овқатдан воз кечдим.

¹⁹ Эй Худойим! Бу халқ учун қилган ҳамма ишларимни ёдингда тут, мендан марҳаматингни дариғ тутмагин.

6–БОБ

Нахимиёга қарши фитна

¹ Санбаллат, Тўвиё, Арабистонлик Гашим ва бошқа душманларимиз деворни қуриб бўлганимни, деворда биронта ҳам ўпирилган жой қолмаганини эшитишди. Лекин дарвозаларнинг қанотларини ҳали ўрнаштириб бўлмаган эдим. ² Шунда Санбаллат ва Гашим менга: “Кел, Онў текислигидаги* қишлоқлардан бирида* учрашайлик”, деб хабар жўнатишди. Лекин улар менга шикаст етказишга қасд қилаётган эдилар. ³ Шунинг учун уларга хабарчилар орқали шундай жавоб бердим: “Мен муҳим иш билан бандман, бора олмайман. Сизларнинг олдингизга кетсам, иш тўхтаб қолади!” ⁴ Улар менга тўрт марта шундай хабар жўнатишди, мен бир хил жавоб беравердим. ⁵ Бешинчи марта Санбаллатнинг одами қўлида очиқ мактуб билан келди. ⁶ Мактуб шундай ёзилган эди:

“Бошқа халқлар орасида шундай миш–мишлар юрибди, Гашим* ҳам ўша гапни айтяпти: сен ва яхудийлар исён қилмоқчи бўлиб, деворни қураётган экансизлар. Хабарларга қараганда, сен яхудийларнинг шоҳи бўлишни мўлжаллаётган экансан. ⁷ Сен Қуддусда пайғамбарлар тайинлабсан.

Пайғамбарлар: «Яхудонинг шоҳи бор», деб сен тўғрингда башорат қилишаётган экан. Бу гап–сўзлар албатта шоҳнинг қулоғига етиб боради. Таклифим шуки, келгин, бу ҳақда маслаҳатлашиб олайлик.”

⁸ Мен унга шундай жавоб жўнатдим: “Айтганларингнинг ҳаммаси ёлғон. Ҳаммасини ўзинг тўқиб чиқаргансан.” ⁹ Улар бизни қўрқитмоқчи бўлган, “Шундай қилсак, уларнинг қўллари ишдан совийди, ишлари охирига етмай, қолиб кетади”, деб ўйлаган эдилар. Шунинг учун мен: “Эй Худо, менга куч бер!” деб ёлвордим.

¹⁰ Бир куни мен Махитавалнинг набираси, Далоёнинг ўғли Шамаёникига бордим. У уйига беркиниб олган экан. Шамаё менга шундай деди*:

Кел, Худонинг уйида учрашайлик,
Муқаддас хонасига кириб олайлик*,
Эшикларини беркитиб қўяйлик.
Ахир, душманларинг сени ўлдиргани келяптилар,
Шу кеча жонингга қасд қилмоқчи бўляптилар.

¹¹ — Лекин мен шундай жавоб бердим:

— Менинг мартабадаги одам бундай вазиятда қочармиди?! Муқаддас хонада яшириниб олсам, жонимни ҳақиқатан ҳам қутқара оламан, деб ўйлаяпсизми?! Муқаддас хонага ҳечам кирмайман!

¹² Шамаёнинг сўзлари Худодан эмаслигини мен аниқ билдим. Тўвиё ва Санбаллат Шамаёни ёллаганлари учун, у менга шу хабарни берган эди.

¹³ Уларнинг бундан мақсади мени қўрқитиш, айтганларини қилдириб, мени гуноҳга ботириш эди. Шунда обрўйим тўкилиб, уларга мазах бўлиб қолардим.

¹⁴ Эй Худойим! Тўвиё билан Санбаллатнинг қилмишларини ёдингда тут. Мени қўрқитмоқчи бўлган пайғамбар аёл Новадиёнинг ва бошқа пайғамбарларнинг қилмишларини унутма, уларнинг жазосини бер.

Деворни таъмирлаш ишлари тугайди

¹⁵ Шундай қилиб, девор Элул ойининг* йигирма бешинчи куни — эллик икки кунда битказилди. ¹⁶ Атрофдаги халқлардан бўлган душманларимиз буни эшитиб, қўрқдилар, хижолатда қолдилар. Чунки бу иш Худойимизнинг мадади билан қилинганини улар билдилар.

¹⁷ Эллик икки кун давомида Яхудо йўлбошчилари ва Тўвиё бир–бирлари билан мактуб ёзишиб турди. ¹⁸ Чунки Яхудо юртидаги кўп одам Тўвиёга содиқ эди, бунга икки сабаб бор эди: Тўвиёнинг қайнатаси Орах ўғли Шаханиё эди, Тўвиёнинг ўғли Ёхуханон эса Бархиё ўғли Машулломнинг* қизига уйланган эди. ¹⁹ Ўша одамлар менинг олдимда Тўвиёнинг савоб ишларидан гапиришар, ўз навбатида менинг гапларимни унга етказишар эди. Тўвиё эса мени қўрқитиш ниятида мактуб жўнатарди.

7–БОБ

¹ Девор қурилиб, мен дарвозаларнинг қанотларини ўрнаттириб бўлганимдан кейин, Маъбад дарвозабонлари*, қўшиқчилар ва левилар тайинланди. ² Мен укам* Хонинни ва қалъа қўмондони Ханониёни Қуддус устидан ҳокимлар қилиб тайинладим. Ханониё содиқ одам бўлиб, бошқаларга қараганда Худодан қўрқарди. ³ Мен уларга шундай деб айтдим: “Кун иссиқ пайтида Қуддус дарвозаларини очиқ қолдирманглар*. Ўша пайтда навбатчиликда турган

соқчилар дарвозаларни беркитиб, қулфлаб қўйсинлар. Қуддус аҳолиси орасидан ҳам қўриқчиларни тайинланглар. Уларнинг баъзилари махсус жойларни, бошқалари эса ўзларининг уйлари атрофини қўриқлашсин.”

Сургундан қайтиб келганларнинг рўйхати

⁴ Қуддус кенг, катта шаҳар эди. Лекин шаҳарда кўп одам яшамас, ҳали уйлар кўп қурилмаган эди. ⁵ Шунда йўлбошчиларни, амалдорларни ва халқни тўплаб, уруғлари бўйича рўйхат тузишни Худойим кўнглимга солди. Мен Яхудога сургундан биринчи бўлиб қайтиб келганларнинг* насабномаси рўйхатини топдим. Насабнома китобида қуйидагилар ёзилган эди:

⁶⁻⁷ “Бобил шоҳи Навухадназар асир қилиб олиб кетган яҳудийларнинг* бир қисми Қуддусга ва Яхудо юртидаги ўз шаҳарларига қайтиб келиб, ўрнашдилар. Улар Зарубабел, Ёшуа, Нахимиё, Озариё*, Рамиё, Нахамонах, Мардохай, Билшон, Миспар, Биғвай, Нихум ва Банах бошчилигида қайтиб келган эдилар.

Исроил уруғлари ота-боболари бўйича рўйхат қилинади
Сургундан қайтиб келган Исроил эркакларининг сони қуйидагича эди:

- ⁸ Парўш уруғидан — 2172 нафар эркак.
- ⁹ Шафатиё уруғидан — 372 нафар эркак.
- ¹⁰ Орах уруғидан — 652 нафар эркак.
- ¹¹ Пахатмўаб, яъни Ешува ҳамда Йўаб уруғларидан — 2818 нафар эркак.
- ¹² Элам уруғидан — 1254 нафар эркак.
- ¹³ Затту уруғидан — 845 нафар эркак.
- ¹⁴ Заккай уруғидан — 760 нафар эркак.
- ¹⁵ Биннуй уруғидан — 648 нафар эркак.
- ¹⁶ Бўвай уруғидан — 628 нафар эркак.
- ¹⁷ Озгад уруғидан — 2322 нафар эркак.
- ¹⁸ Одонихам уруғидан — 667 нафар эркак.
- ¹⁹ Биғвай уруғидан — 2067 нафар эркак.
- ²⁰ Адин уруғидан — 655 нафар эркак.
- ²¹ Отер, яъни Ёхизқиё уруғидан — 98 нафар эркак.
- ²² Хашум уруғидан — 328 нафар эркак.
- ²³ Безай уруғидан — 324 нафар эркак.
- ²⁴ Хориф уруғидан — 112 нафар эркак.
- ²⁵ Гивон уруғидан — 95 нафар эркак.

Исроил уруғлари ота-боболарининг шаҳарлари бўйича рўйхат қилинади

- ²⁶ Таги Байтлаҳмлик ва Натуфолик — 188 нафар эркак.
- ²⁷ Таги Онотўтлик — 128 нафар эркак.
- ²⁸ Таги Байт-Озмобитлик — 42 нафар эркак.
- ²⁹ Таги Хират-Йўримлик, Хафиралик ва Барўтлик — 743 нафар эркак.
- ³⁰ Таги Рамалик ва Геболик — 621 нафар эркак.
- ³¹ Таги Михмашлик — 122 нафар эркак.
- ³² Таги Байтиллик ва Айлик — 223 нафар эркак.
- ³³ Таги Наволик — 52 нафар эркак.
- ³⁴ Таги Эламлик — 1254 нафар эркак.
- ³⁵ Таги Харимлик — 320 нафар эркак.
- ³⁶ Таги Ерихолик — 345 нафар эркак.
- ³⁷ Таги Лўдлик, Ҳодидлик ва Онўлик — 721 нафар эркак.

³⁸ Таги Санолик — 3930 нафар эркак.

Руҳонийлар уруғлари

³⁹ Сургундан қайтиб келган руҳонийларнинг сони қуйидагича эди:

Ёшуа наслидан, аниқроғи Ёдиё уруғидан — 973 нафар эркак.

⁴⁰ Иммар уруғидан — 1052 нафар эркак.

⁴¹ Пашхур уруғидан — 1247 нафар эркак.

⁴² Харим уруғидан — 1017 нафар эркак.

Левилар уруғлари

⁴³ Сургундан қайтиб келган левилар уруғларининг сони қуйидагича эди:

Хўдаво наслидан бўлган Ешува, аниқроғи Кадмил уруғларидан — 74 нафар эркак.

⁴⁴ Осиф уруғидан бўлган қўшиқчилар — 148 нафар эркак.

⁴⁵ Шаллум, Отер, Талмўн, Оққув, Хатита ва Шўвай уруғларидан бўлган Маъбад дарвозабонлари — 138 нафар эркак.

Маъбад хизматкорлари уруғлари

⁴⁶ Сургундан қайтиб келган Маъбад хизматкорларининг уруғлари қуйидагилар эди:

Зихо, Хасуфа, Таббайўт,

⁴⁷ Керош, Сиё, Падўн,

⁴⁸ Лавон, Хагава, Шалмай,

⁴⁹ Ханон, Гиддол, Гахар,

⁵⁰ Раё, Ратан, Накудо,

⁵¹ Ғаззом, Уззо, Посиёх,

⁵² Бесай, Муним, Нафусим,

⁵³ Бобух, Хакуфа, Хорхур,

⁵⁴ Базулат, Махидо, Харша,

⁵⁵ Боркис, Сисаро, Тамах,

⁵⁶ Назиё, Хатифа.

Сулаймоннинг қароллари уруғлари

⁵⁷ Сулаймон қаролларининг* сургундан қайтиб келган уруғлари қуйидагилар эди:

Сўтай, Сўфарат, Паридах,

⁵⁸ Ялох, Дархун, Гиддол,

⁵⁹ Шафатиё, Хаттил, Пахаратҳаззавойим, Омон.

⁶⁰ Маъбад хизматкорлари ва Сулаймоннинг қароллари уруғларидан бўлганларнинг жами 392 киши эди.

Насл-насаби номаълум уруғлар

⁶¹⁻⁶² Қуйидагилар Тел-Малах, Тел-Харша, Харуб, Адўн ва Иммар шаҳарларидан келган эдилар:

Далоё, Тўвиё ва Накудо уруғлари — 642 киши.

Лекин булар ўзларининг уруғбошиси Исроил наслига мансублигини

исботлай олмасдилар.

⁶³⁻⁶⁴ Қуйидаги руҳонийлар уруғлари ҳам ўз насабномасини топа олмадилар: Хаваё, Хакқўз ва Борзулай уруғлари. (Борзулайнинг бобоси Гиладлик Борзулай деган одамнинг қизига уйланган бўлиб, бу уруғ ўша аёлнинг уруғи номи билан юритилар эди.) Шу сабабдан улар хизмат қилишга нопок ҳисобланиб, руҳонийликка қабул қилинмадилар. ⁶⁵ Яхудо ҳокими* уларга шундай деди: «Бирорта руҳоний Худодан Урим ва Туммим* орқали руҳоний эканлигингизни сўраб, тасдиқламагунча, сизлар назрларнинг руҳонийларга тегишли улушидан тановул қилмайсизлар.»

Сургундан қайтиб келган жамоанинг жаами

⁶⁶ Бу жамоа жаами 42.360* кишидан иборат эди. ⁶⁷ Булардан ташқари, қул ва чўрилари — 7337 киши, қул ва чўри қўшиқчилар 245 киши эди.

⁶⁸ Жамоанинг 736 та оти, 245 та хачири, ⁶⁹ 435 та туяси, 6720 та эшаги бор эди.

⁷⁰ Баъзи уруғбошилар қурилиш ишлари учун инъомлар бердилар. Ҳоким ҳам хазинага 1000 олтин танга*, 50 та тоғорача ва руҳонийлар учун 530 та кўйлак берди. ⁷¹ Баъзи уруғбошилар иншоот қурилиши учун хазинага 20.000 олтин танга*, 80 пуд* кумуш бердилар. ⁷² Қолган халқ жаами 20.000 олтин танга, 75 пуд* кумуш ва руҳонийлар учун 67 та кўйлак бердилар. ^{73 (73a)} Шундай қилиб, руҳонийлар, левилар, Маъбад дарвозабонлари, қўшиқчилар, Маъбад хизматкорлари ва халқнинг қолганлари ўз шаҳарларига бориб жойлашдилар.”

8–БОБ

Эзра халққа Тавротни ўқиб беради

(7:73b) Еттинчи ойда* Исроил халқи ўз шаҳарларида ўрнашиб олгандан кейин, ¹ бутун халқ Сув дарвозаси олдидаги майдонда тўпланди. Улар тафсирчи Эзрага: “Исроил халқига Мусо орқали Эгамиз берган Тавротни олиб келинг”, деб айтдилар. ² Шундай қилиб, еттинчи ойнинг* биринчи кунда руҳоний Эзра Тавротни жамоа олдида олиб келди. Эрқагу аёл, эсини таниган ҳамма одам шу ерда эди. ³ Эзра Сув дарвозасининг олдидаги майдонда саҳардан пешингача жамоага Тавротни ўқиб берди. Жамики халқ диққат билан қулоқ солиб тинглади. ⁴ Тафсирчи Эзра йиғин учун тайёрланган баланд ёғоч супа устида турарди. Унинг ўнг томонида Маттитиё, Шама, Оноёх, Уриё, Хилқиё, Масиё ва чап томонида Подиё, Мишаил, Малкиё, Хашум, Хашбадданах, Закариё, Машуллом турар эдилар.

⁵ Эзра баланд супа устида тургани учун жамики халқ уни кўриб турар эди. У бутун халқнинг кўзи олдида Таврот китобини очди. Эзра китобни очганда, бутун халқ ўрнидан турди. ⁶ Сўнгра Эзра улуғвор Худо — Эгамизни олқишлади, жамики халқ қўлларини кўтариб, “Омин, Омин”, деди. Сўнг халқ икки букилиб, Эгамизга таъзим қилди.

⁷ Халқ жойида турар экан, левилар — Ешува, Баних, Шаравиё, Ёмин, Оққув, Шаббатай, Хўдиё, Масиё, Килит, Озарийё, Йўзабад, Ханон ва Палиё халққа Тавротни тушунтирар эдилар. ⁸ Улар Худонинг Таврот китобидан ўқиб, ўқиганларини таржима қилиб берардилар*, Тавротнинг мазмунини тушунтирардилар, шунинг учун халқ ўқилганларни тушунди.

⁹ Бутун халқ Таврот сўзларини эшитганларида йиғлади. Лекин ҳоким Нахимийё*, руҳоний ва тафсирчи бўлган Эзра, шунингдек, халққа Тавротни тушунтирган левилар бутун жамоага айтдилар: “Бугунги кун Эгангиз Худога

бағишланган муқаддас кундир, шунинг учун қайғурманглар, йиғламанглар.”

¹⁰ Кейин Эзра* халққа деди: “Энди уйларингизга қайтиб боринглар, ёғли таомлар еб, ширин шароб ичинглар. Ҳеч нарса тайёрламаганларга таомларингиздан беринглар. Бугунги кун Раббимизга бағишланган муқаддас кундир. Бугун қайғурманглар, ахир, Эгамиз туфайли топган севинчингиз нажот кўрғонингиздир.” ¹¹ Левилар ҳам жамики халққа: “Хотиржам бўлинглар, қайғуга ботманглар, чунки бу кун муқаддасдир”, деб тасалли бердилар. ¹² Жамики халқ Тавротдан эшитган сўзларини англаб тушунганлари учун еб–ичгани, таом улашиб, катта хурсандчилик қилгани уйларига кетишди.

Чайла байрами

¹³ Эртаси куни жамики халқнинг уруғбошилари, руҳонийлар ва левилар Таврот сўзларини ўрганиш учун тафсирчи Эзранинг ҳузурига келишди. ¹⁴ Улар Тавротни ўрганиб, Мусо орқали Эгамиз берган Чайла байрами ҳақидаги амрни топдилар. Бу амрга кўра*, Исроил халқи еттинчи ойда* нишонланадиган Чайла байрами кунларида чайлаларда яшашлари кераклигини билдилар. ¹⁵ Бундан ташқари, Қуддусда ва Исроил халқининг ҳамма шаҳарларида қуйидагилар эълон қилиниши кераклигини ҳам билиб олдилар: “Тавротда ёзилган кўрсатмаларга мувофиқ, қирларга чиқинглар, чайлалар яшаш учун зайтун дарахти, мирта бутаси*, пальма дарахтининг ва бошқа дарахтларнинг шох–шаббаларидан олиб келинглар.” ¹⁶ Шундай қилиб, халқ бориб, шох–шаббалар олиб келди ва ўзлари учун чайлалар яшашди. Улар чайлаларни уйларининг томларида*, ҳовлиларида, Худонинг уйи ҳовлисида, Сув дарвозаси ёнидаги майдонда, Эфраим дарвозаси ёнидаги майдонда ясадилар. ¹⁷ Сургундан қайтган ҳамма одамлар чайлалар ясаб, ўша чайлаларда яшадилар. Нун ўғли Ёшуа давридан бери Исроил халқи бундай байрамни нишонламаган эди. Ҳамма ғоят хурсанд эди. ¹⁸ Эзра ҳар куни — байрамнинг биринчи кунидан охиригача Худонинг Таврот китобидан ўқиб берди. Тавротда талаб қилингандай, улар етти кун байрамни нишонладилар, саккизинчи куни муқаддас йиғин бўлди.

9–БОБ

Халқ гуноҳлари учун тавба қилади

¹ Еттинчи ойнинг* йигирма тўртинчи куни Исроил халқи яна йиғин қилди. Улар қайғудан қанорга ўраниб, бошларидан тупроқ сочиб, рўза тутдилар. ² Исроил насли ўзларини ҳамма бегоналардан айириб олдилар, сўнг ўзларининг ва ота–боболарининг гуноҳлари учун тавба қилдилар. ³ Улар тахминан уч соат давомида тик туриб, Эгаси Худонинг Таврот китобидан ўқилган сўзларни эшитдилар. Кейинги уч соат давомида эса тавба қилиб, Эгаси Худога сажда қилдилар. ⁴ Ўша ерда левилар турадиган бир зина бор эди. Ешува, Баних, Кадмил, Шабаниё, Бўнах, Шаравиё, Баних ва Ханонах ўша зинага чиқиб, Эгаси Худога қаттиқ овозда илтижо қилдилар.

Левилар тавба–тазарру билан ибодат қиладилар

⁵ Сўнгра левилардан бўлган Ешува, Кадмил, Баних, Хашавниё, Шаравиё, Хўдиё, Шабаниё ва Патихиё халққа даъват қилиб дедилар: “Энди турунглар, Эгангиз Худони олқишланглар!” Левилар ҳамду сано ўқидилар:

“Эй Эгамиз Худо! Сенга абадулабад ҳамду санолар бўлсин. Сенга муносиб ҳамду сано айтишга тилимиз ожиз бўлса–да, ҳамма Сенинг улуғвор номингни олқишласин.

⁶ Ёлғиз Сен Эгамиздирсан! Сен осмонни, беқиёс фалакни, ундаги ҳамма самовий жисмларни, заминни, заминдаги ҳамма нарсани, денгизларни, денгизлардаги ҳамма нарсани яратгансан. Уларнинг ҳаммасига жон ато қилган Сенсан. Самодаги фаришталар Сенга сажда қилади.

⁷ Сен Парвардигор Эгамизсан. Сен Ибромни танлаб олдинг, уни Халдейдаги Ур шаҳридан олиб чиқдинг, унга Иброҳим деб исм бердинг.

⁸ Унинг содиқлигига амин бўлдинг. Шунинг учун у билан аҳд қилиб, дединг: «Сенинг наслларингга Канъон, Хет, Амор, Париз, Ёбус ва Гиргош халқларининг юртларини бераман.» Сен аҳдингда турдинг, чунки Сен содиқ Худосан.

⁹ Ота-боболаримизнинг Мисрдаги азоб-уқубатларини Ўзинг кўрдинг, уларнинг Қизил денгизда* қилган дод-фарёдларини эшитдинг. ¹⁰ Сен фиръавнга, унинг барча аъёнларига, Миср юртининг халқига қарши аломату мўъжизалар кўрсатдинг. Чунки улар ота-боболаримизга нисбатан сурбетларча иш тутганларини билардинг. Ўшанда қозонган доврўғинг шу кунгача сақланиб қолган. ¹¹ Сен ота-боболаримизнинг кўз ўнгида денгизни иккига бўлдинг, шу боис улар денгиз орқали қуруқ ердан ўтдилар. Уларни таъқиб қилаётган Мисрликларни эса Сен денгиз қаърига улоқтирдинг. Улар баҳайбат сувларга тошдай ғарқ бўлдилар. ¹² Сен кундузи ота-боболаримизни устун шаклидаги булут билан бошлаб бординг, кечалари устун шаклидаги аланга билан уларнинг йўлларини ёритдинг.

¹³ Сен Синай тоғи узра келиб турдинг, самодан туриб уларга гапирдинг, уларга адолатли қоидалар, тўғри қонунлар, яхши фармонлару амрлар бердинг. ¹⁴ Сенга бағишланган Шаббат кунига риоя қилиш тўғрисида уларга кўрсатмалар бердинг. Қулинг Мусо орқали уларга амрлар, фармонлар, қонунлар бердинг.

¹⁵ Улар оч қолганларида, самодан нон бердинг, чанқаганларида қоядан уларга сув чиқариб бердинг. Сен Канъон юртини уларга бераман, дея онт ичган эдинг. Сўнг уларга, боринглар, ўша ерни мулк қилиб олинглар, деб айтдинг. ¹⁶ Лекин ота-боболаримиз ўзларига бино қўйиб, ўжарлик қилдилар, Сенинг амрларингга итоат этмадилар. ¹⁷⁻¹⁸ Улар Сенга итоат этишдан бош тортдилар, уларнинг орасида кўрсатган мўъжизаларингни эсга олмадилар. Шу қадар ўжарлик қилдиларки, Мисрдаги кулликка қайтиб бориш учун ўзларига йўлбошчи тайинладилар. Лекин Сен кечирадиган, иноятли, раҳмдил, жаҳли тез чиқмайдиган, содиқ севгиси мўл Худосан. Бизнинг ота-боболаримиз ўзларига буқанинг тасвирини ясаб: «Мана бизларни Мисрдан олиб чиққан худойимиз», деган эдилар. Шу тариқа ўта шаккоклик қилган эдилар. Ҳатто ўшанда ҳам Сен ота-боболаримизни тарк этмадинг.

¹⁹ Сен ғоят раҳмдил бўлганинг учун ота-боболаримизни саҳрода ташлаб кетмадинг. Уларни кундузлари доим булут устуни билан йўлда бошлаб бординг, кечалари юра олсин деб, доим аланга устуни билан йўлларини ёритдинг. ²⁰ Уларга ўғит берсин деб, эзгу Рухингни бахш этдинг, уларнинг оғзидан маннани* узмадинг, чанқоқлари босилсин деб, сув бердинг. ²¹ Сен қирқ йил саҳрода уларга ғамхўрлик қилдинг, улар ҳеч нарсага муҳтожлик сезмадилар, кийимлари тўзмади, оёқлари шишиб кетмади.

²² Сен уларга шоҳликлар ва халқлар устидан ғалаба ато қилдинг, қўлга киритган ернинг ҳар бир парчасини тақсимлаб бердинг. Улар Хашбон шоҳи Сихўннинг юртини*, Башан шоҳи Ўғнинг юртини мулк қилиб олдилар.

²³ Сен уларнинг наслларини самодаги юлдузлар сингари кўпайтирдинг. Ота-боболарига ваъда қилган юртга уларни олиб кирдинг. ²⁴ Улар бориб, Канъон юртини мулк қилиб олдилар. Сен уларга Канъон юрти аҳолисини бўйсундириб бердинг, бу юртни шоҳларию маҳаллий халқлари билан бирга уларнинг қўлларига бериб: «Буларга истаганингизни қилинглар», дединг. ²⁵ Ота-боболаримиз мустаҳкам шаҳарларни, ҳосилдор ерларни қўлга киритдилар, ажойиб буюмлар билан тўла уйларга, қазилган сардобаларга, узумзорларга, зайтунзорларга, кўплаб мевали дарахтларга эга бўлдилар. Еб тўйдилар, семирдилар, Сенинг улуғ марҳаматингдан кўнгиллари чоғ қилдилар.

²⁶ Лекин шунга қарамай, улар яна итоатсизлик қилиб, Сенга қарши бош кўтардилар. Қонунларингни менсимадилар, «Эгамизга қайтинглар», деб даъват қилган пайғамбарларингни ўлдирдилар. Ўтакетган шаккокликлар қилдилар. ²⁷ Шунинг учун Сен уларни душманлари қўлига бердинг, душманлари уларга зулм ўтказдилар. Улар азоб тортганларида Сенга илтижо қилишди, Сен уларнинг илтижоларини самодан туриб эшитдинг. Буюк раҳм-шафқатинг туфайли уларга қутқарувчиларни юбординг. Қутқарувчилар уларни душманлари қўлидан халос қилдилар. ²⁸ Лекин ҳаммаси яхши бўлгандан кейин, улар Сенинг олдинда яна қабиҳлик қилишди. Сен уларни яна душманлари қўлига бериб, тарк этдинг. Душманлари улар устидан ҳукмронлик қилишди. Ота-боболаримиз яна Сенга юз буриб, илтижо қилганларида, самодан туриб уларнинг илтижоларини эшитдинг. Сен раҳмдил бўлганинг учун кўп марта лаб уларга нажот бердинг.

²⁹ Қонунларим бўйича олдингидай яшанглар, деб уларни огоҳлантирдинг. Лекин улар ўзларига бино қўйиб, Сенинг амрларингга итоат этмадилар. Гарчи қонун-қоидаларингга амал қилиш ҳаёт берса-да, улар бу қонун-қоидаларингга қарши гуноҳ қилдилар, ўжарлик билан қонун-қоидаларингдан юз ўгирдилар, итоат этишдан бош тортдилар.

³⁰ Узоқ йиллар Сен уларга сабр-тоқат қилиб келдинг, Руҳинг ила пайғамбарлар орқали халқингни огоҳлантириб келдинг. Лекин улар Сенга қулоқ солмадилар. Шу сабабдан Сен уларни таслим қилиб, бегона халқларнинг қўлига бердинг. ³¹ Аммо шундай бўлса ҳам, буюк раҳм-шафқатинг туфайли Сен уларни қириб ташламадинг, уларни тарк этмадинг, чунки Сен иноятли, раҳмдил Худосан!

³² Эй Худойимиз! Сен буюк, қудратли ва ҳайбатли Худосан! Сен аҳдингда турасан, содиқ севгингни сақлайсан. Чеккан азоб-уқубатларимиздан кўз юмма. Ахир, Оссурия шоҳлари давридан бугунгача шоҳларимиз, йўлбошчиларимиз, руҳонийларимиз, пайғамбарларимиз, ота-боболаримиз, бутун халқимиз бошига оғир азоб-уқубатлар тушди.

³³ Сен бизни жазолаб тўғри қилдинг. Сен садоқат билан иш тутдинг, биз эса қабиҳлик қилдик. ³⁴ Шоҳларимиз, йўлбошчиларимиз, руҳонийларимиз, ота-боболаримиз Сенинг қонунларингга риоя қилмадилар, Сен берган амрларингга, огоҳлантиришларингга улар қулоқ солмадилар. ³⁵ Ҳатто ўз шоҳлигига эга бўлган пайтларида, Сен уларга буюк марҳамат кўрсатган бўлсанг ҳам, улар Сенга хизмат қилмадилар. Сен уларга кенг, серҳосил бир юрт бердинг, лекин улар қабиҳ ишларидан қайтмадилар.

³⁶ Мана, бугун биз қулмиз! Сен ота-боболаримизга берган юртда биз қул бўлиб яшаймиз. Сен эса бу юртни ота-боболаримизга меваларидан,

мўл–кўлчилигидан бахраманд бўлсин деб бергансан. ³⁷ Аммо гуноҳларимиз оқибатида Сен бизни шоҳларга тобе қилиб қўйдинг. Юртимизнинг мўл ҳосили ўшаларга кетади. Улар бизга ва чорвамизга хоҳлаган ишини қилади. Эвоҳ, оғир кулфатда қолдик!”

Халқ Худога итоат этишга қарор қилади

³⁸ Халқ қуйидагича қарор қилди:

“Бўлиб ўтган воқеалар туфайли биз ёзма равишда қатъий қарор қиялмиз. Йўлбошчиларимиз, левиларимиз ва руҳонийларимиз бу қарорга муҳрларини босдилар.

10–БОБ

¹ Хахалиё ўғли, ҳоким Нахимиё қарорни тасдиқлаб, муҳрлади. Зидқиё ҳам қарорга муҳрини босди. Булардан ташқари, қарорни муҳрлаганларнинг исмлари қуйидагичадир:

- ² Сараё, Озариё, Еремиё,
 - ³ Пашхур, Эмориё, Малкиё,
 - ⁴ Хаттуш, Шабаниё, Маллух,
 - ⁵ Харим, Миромўт, Ободиё,
 - ⁶ Дониёр, Гинатой, Борух,
 - ⁷ Машуллом, Абиё, Миёмин,
 - ⁸ Мазиё, Билги, Шамаё.
- Улар руҳонийлар эдилар.

⁹ Левилар:

- Озаниё ўғли Ешува,
- Ханадод уруғидан Биннуй,
- Кадмил,
- ¹⁰ уларнинг шериклари:
- Шабаниё, Хўдиё,
- Килит, Палиё, Ханон,
- ¹¹ Миха, Рехоб, Хашавиё,
- ¹² Заккур, Шаравиё, Шабаниё,
- ¹³ Хўдиё, Баних, Банину.

¹⁴ Халқ йўлбошчилари:

- Парўш, Пахатмўаб,
- Элам, Затту, Баних,
- ¹⁵ Бўнах, Озгад, Бўвай,
- ¹⁶ Одониё, Биғвай, Адин,
- ¹⁷ Отер, Ёхизқиё, Аззур,
- ¹⁸ Хўдиё, Хашум, Безай,
- ¹⁹ Хориф, Онотўт, Набай,
- ²⁰ Махпиёш, Машуллом, Хазир,
- ²¹ Машазавил, Зодўх, Ёддува,
- ²² Пилатиё, Ханон, Оноёх,
- ²³ Хўшея, Ханониё, Хашшуб,

²⁴ Халлохеш, Пилхо, Шўвех,

²⁵ Рахум, Хашавно, Масиё,

²⁶ Охиё, Ханон, Онон,

²⁷ Маллух, Харим, Банах.

Қарор мазмуни

²⁸ Биз, жамики Исроил халқи — руҳонийлар, левилар, Маъбад дарвозабонлари, қўшиқчилар, Маъбад хизматчилари ва Худонинг қонунига мувофиқ ўзларини маҳаллий халқлардан айирган ҳамма яҳудийлар хотинлари ва эсини таниган ўғил-қизлари билан бирга,

²⁹ йўлбошчиларимиз қаторида онт ичамиз. Агар онтимизни бузсак, лаънати бўлайлик. Худо Ўз қули Мусо орқали берган қонунга биз амал қилиб яшаймиз. Эгамиз — Раббимизнинг амрларига, қонун-қоидаларига ва фармонларига риоя қиламиз.

³⁰ Биз маҳаллий халқлар билан қуда-андачилик қилмаймиз.

³¹ Агар маҳаллий одамлар Шаббат куни ёки бошқа бирор муқаддас кунда сотиш учун дон ёки ҳар хил мол олиб келишса, улардан ҳеч нарса сотиб олмаймиз.

Биз ҳар еттинчи йили ерга ишлов бермасликка ва берган ҳамма қарзларимиздан воз кечиб юборишга ваъда қиламиз.

³² Бундан ташқари, шуни ваъда қиламизки, Худойимизнинг уйидаги сажда маросимлари эҳтиёжлари учун ҳар йили бир мисқол кумушни* топширамиз. ³³ Бу пуллар қуйидаги нарсалар учун сарф қилинади: муқаддас нонлар учун, кундалик дон назрлари учун, кундалик куйдириладиган қурбонликлар учун, Шаббат кунида, янги ой шодиёнасида, ҳар йили ўтказиладиган байрамларда келтириладиган қурбонликлар, назрлар ва бошқа эҳсонлар учун, Исроил халқини поклаганда қилинадиган гуноҳ қурбонликлари учун, Худойимизнинг уйида қилинадиган бошқа сарф-харажатлар учун.

³⁴ Биз қуръа ташлаб*, руҳонийлар, левилар ва халқнинг ҳар бир хонадони қай вақтда Худонинг уйи учун ўтин олиб келишлари кераклигини аниқлаб олдик. Сўнг шундай ваъда бердик: биз ҳар йили белгиланган пайтда ўтин олиб келамиз. Шу йўл билан Тавротда, Эгамиз Худонинг қурбонгоҳида доимо олов ёниб турсин, деб ёзилган амрни бажарамиз.

³⁵ Биз ҳар йили еримизнинг биринчи ҳосилини ва ҳамма мевали дарахтларимизнинг биринчи ҳосилини Эгамизнинг уйига олиб келамиз, деб ваъда қиламиз. ³⁶ Шунингдек, Тавротда ёзилганига мувофиқ, тўнғич ўғилларимизни, мол-қўйларимизнинг биринчи туғилганларини Худойимизга бағишлаймиз, деб ваъда қиламиз. Биз уларни Худойимизнинг уйида ўз вазифасини ўтаётган руҳонийларга олиб келамиз. ³⁷ Руҳонийларга аталган маҳсулотларни Худойимизнинг уйидаги омборхоналарга олиб келамиз. Унимизнинг ва бошқа дон маҳсулотларимизнинг аълосини, меваларимизнинг аълосини, янги шароб ва зайтун мойимизнинг аълосини омборхоналарга олиб келамиз.

Биз еримизнинг ҳосилидан левиларга ушр* беришга ваъда қиламиз. Деҳқончилик билан машғул бўлган ҳамма шаҳарларимиздан левилар ушр йиғадилар. ³⁸ Левилар ушрни олаётганларида, Ҳорун наслидан бўлган руҳоний уларнинг ёнида бўлади. Левилар ушрнинг ўндан бирини Худойимизнинг уйига олиб келиб, омборхоналарга жойлаштирадилар.

³⁹ Хуллас, Исроил халқи ва левилар эҳсон қилган дон, шароб ва зайтун мойларини Маъбаддаги омборларга олиб келишади. Бу омборхоналар ўз вазифасини ўтаётган руҳонийлар, дарвозабонлар ва кўшиқчиларнинг хоналари ёнида жойлашган бўлиб, у ерда Маъбад буюмлари ҳам сақланади.

Биз Худойимизнинг уйини қаровсиз қолдирмаймиз, деб ваъда берамиз.”

11-БОБ

Қуддусда жойлашган халқ

¹ Халқ йўлбошчилари Қуддусда ўрнашиб олдилар. Қолган халқ эса қуръа ташлади*, чунки ҳар ўнта хонадондан биттаси муқаддас Қуддус шаҳрига кўчиб бориши, қолган тўққизтаси бошқа шаҳарларда қолишлари керак эди. ² Ўз хоҳиши билан Қуддусга кўчиб бормоқчи бўлганларнинг ҳаммасини халқ дуо қилди.

³⁻⁴ Шундай қилиб, Исроил халқининг кўпчилиги, руҳонийлар, левилар, Маъбад хизматчилари, Сулаймон қаролларининг авлодлари Яхудо юртидаги бошқа шаҳарларда, ўзларининг мулкида яшаб қолдилар. Яхудо ва Бенямин қабилаларидан баъзилари эса Қуддусда қайтадан уй-жой қилдилар.

Қуддусда ўрнашиб олган вилоят* йўлбошчиларининг рўйхати қуйидагичадир:

Яхудо қабиласидан:

Қуддусда Уззиё ўғли Отаёх ўрнашди. Отаёхнинг насабномаси қуйидагича эди: Уззиё — Закариёнинг ўғли, Закариё — Эмориёнинг ўғли, Эмориё — Шафатиёнинг ўғли, Шафатиё — Махалиёлнинг ўғли, Махалиёл Параз наслидан эди.

⁵ Борух ўғли Масиё ҳам Қуддусда ўрнашди. Масиёнинг насабномаси қуйидагича эди: Борух — Холхозининг ўғли, Холхоз — Хазиёнинг ўғли, Хазиё — Одаёнинг ўғли, Одаё — Йўхаривнинг ўғли, Йўхарив — Закариёнинг ўғли, Закариё Шело наслидан эди.

⁶ Параз наслидан Қуддусда ҳаммаси бўлиб 468 нафар баҳодир жангчи яшар эди.

⁷ Бенямин қабиласидан:

Қуддусда Машуллом ўғли Саллу ўрнашди. Саллунинг насабномаси қуйидагича эди: Машуллом — Йўаднинг ўғли, Йўад — Подиёнинг ўғли, Подиё — Хулаёнинг ўғли, Хулаё — Масиёнинг ўғли, Масиё — Ихтиёлнинг ўғли, Ихтиёл — Ешаёнинг ўғли.

⁸ Саллунинг издошлари Габбой ва Саллой ҳам Қуддусда ўрнашдилар.

Бенямин наслидан Қуддусда ҳаммаси бўлиб 928 нафар одам яшар эди.

⁹ Уларнинг лашкарбошиси Зихри ўғли Йўэл эди, Хассинува ўғли Яхудо эса Йўэлнинг ўнг қўл ёрдамчиси эди.

¹⁰ Руҳонийлардан:

Қуддусда Йўхарив ўғли Ёдаё, Ёхин ¹¹ ва олий руҳоний Сараё ўрнашдилар. Сараёнинг насабномаси қуйидагича эди: Сараё — Хилқиёнинг ўғли, Хилқиё — Машулломнинг ўғли, Машуллом — Зодўхнинг ўғли, Зодўх — Маройўтнинг ўғли, Маройўт Охитобнинг ўғли эди. ¹² Ёдаё, Ёхин ва

Сараёнинг Худо уйида хизмат қиладиган қариндош–уруғлари ҳаммаси бўлиб 822 нафар одам эди.

Ерохам ўғли Одаё ҳам Қуддусда ўрнашиб олди. Унинг насабномаси қуйидагича эди: Ерохам — Палалиёнинг ўғли, Палалиё — Омзининг ўғли, Омзи — Закариёнинг ўғли, Закариё — Пешхурнинг ўғли, Пешхур — Малкиёнинг ўғли.¹³ Одаёнинг қариндош–уруғлари орасида ҳаммаси бўлиб 242 нафар уруғбоши бор эди.

Озариёл ўғли Эмашай ҳам Қуддусда ўрнашиб олди. Унинг насабномаси қуйидагича эди: Озариёл — Охзайнинг ўғли, Охзай — Машилламуётнинг ўғли, Машилламуёт — Иммарнинг ўғли.¹⁴ Эмашайнинг қариндош–уруғлари орасида ҳаммаси бўлиб 128 нафар ботир жангчи бор эди.

Руҳонийларнинг лашкарбошиси Хагдолим ўғли Забдиёл эди.

¹⁵ Левилардан:

Қуддусда Хашшуб ўғли Шамаё ўрнашди. Унинг насабномаси қуйидагича эди: Хашшуб — Озрикомнинг ўғли, Озриком — Хашавиёнинг ўғли, Хашавиё — Бўнахнинг ўғли.

¹⁶ Левиларнинг йўлбошчиларидан бўлган Шаббатай ва Йўзабад ҳам Қуддусда ўрнашиб олдилар. Уларнинг вазифаси Худонинг уйига қараш ва таъминотини назорат қилиш эди.

¹⁷ Миха ўғли Маттаниё ҳам Қуддусда ўрнашиб олди. Унинг насабномаси қуйидагича эди: Миха — Забдининг ўғли, Забди — Осифнинг ўғли. Маттаниё Маъбад қўшиқчиларини ҳамду сано айтишда бошқарар эди.

Маттаниёнинг ёрдамчиси Бобухё ва Шаммува ўғли Абдах Қуддусда ўрнашиб олдилар. Шаммува ўғли Абдахнинг насабномаси қуйидагича эди: Шаммува — Галолнинг ўғли, Галол — Ёдунуннинг ўғли.

¹⁸ Муқаддас шаҳар Қуддусда ҳаммаси бўлиб 284 нафар леви яшаган эди.

¹⁹ Маъбад дарвозабонларидан:

Оққув, Талмўн ва уларнинг қариндошлари Қуддусда ўрнашиб олдилар. Улар ҳаммаси бўлиб 172 киши эди.

²⁰ Исроил халқининг, руҳонийларнинг ва левиларнинг қолганлари Яхудо юртидаги шаҳарларда, ўзларининг мулкида истиқомат қилишарди.²¹ Маъбад хизматкорлари эса Қуддусдаги Офел тепалигида* истиқомат қилишарди. Зихо ва Гишпо уларнинг устидан назоратчи эдилар.

²² Қуддусдаги левиларнинг назоратчиси Баних ўғли Уззи эди. Унинг насабномаси қуйидагича эди: Баних — Хашавиёнинг ўғли, Хашавиё — Маттаниёнинг ўғли, Маттаниё — Миханинг ўғли, Миха Осиф наслидан эди. Осиф насли Худо уйидаги хизматда қўшиқчилар учун масъул эди.²³ Шоҳ Довуднинг қўшиқчилар тўғрисида чиқарган фармонига кўра, қўшиқчилар ҳар куни моддий томондан таъминланар эди.

²⁴ Машазавил ўғли Патихиё Форс шоҳининг Яхудодаги вакили бўлиб, Исроил халқига оид ҳамма ишларга масъул эди. Патихиё Яхудо ўғли Зерах наслидан эди.

Қуддусдан ташқарида яшаган халқ

²⁵ Халқнинг кўпчилиги бошқа шаҳарларда ва ўша шаҳарлар атрофида яшар эдилар. Яхудо қабиласидан бўлганлар қуйидаги жойларда истиқомат қилар эдилар:

Хират–Арба шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
 Дибон шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
 Ёхавзол шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
²⁶ Ешува, Мўлодах, Байт–Палат ва ²⁷ Хазор–Шувол шаҳарларида,
 Бершеба шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
²⁸ Зихлах шаҳрида,
 Махуно шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
²⁹ Эн–Риммон, Зорох, Ярмут, ³⁰ Зонўвах, Адуллам шаҳарларида ва уларнинг
 атрофидаги қишлоқларда,
 Лахиш шаҳрида ва унинг атрофидаги далаларда,
 Озикаҳ шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда.

Яхудо қабиласи яшаган бу ерлар жанубдаги Бершебадан то шимолдаги Хиннум
 сойлигигача* чўзилган эди.

³¹ Бенямин қабиласидан бўлганлар қуйидаги жойларда истиқомат қилар
 эдилар:

Гебо, Михмаш ва Оя шаҳарларида,
 Байтил шаҳрида ва унинг атрофидаги қишлоқларда,
³² Онотўт, Нав, Онониёх, ³³ Хазор, Рама, Гитайим, ³⁴ Ҳодид, Завўм, Наваллот,
³⁵ Лўд, Онў шаҳарларида ва
 Ҳунармандлар* водийсида.

³⁶ Яхудо қабиласининг худудида яшаган баъзи леви гуруҳлари ҳам Бенямин
 қабиласи орасида истиқомат қилиш учун юборилган эди.

12–БОБ

Руҳонийлар ва левилар рўйхати

¹ Шалтиёл ўғли Зарубабел* ва Ёшуа билан бирга сургундан қайтиб келган
 руҳонийлар ҳамда левилар қуйидагилардир:

Руҳонийлар:

Сараё, Еремиё, Эзра,
² Эмориё, Маллук, Хаттуш,
³ Шаханиё, Рахум, Миромўт,
⁴ Иддо, Гинатон*, Абиё,
⁵ Минёмин, Мўвадиё*, Билдах,
⁶ Шамаё, Йўхарив, Ёдаё,
⁷ Саллу, Омоқ, Хилқиё, Ёдаё.

Булар Ёшуа давридаги руҳонийларнинг ва руҳоний ҳамкорларининг етакчилари
 эдилар.

⁸ Левилар:

Ешува, Биннуй, Кадмил, Шаравиё, Яхудо ва Маттаниё.

Маттаниё ва унинг ҳамкорлари шукрона мадҳиясини куйлайдиганлар учун
 масъул эдилар. ⁹ Бобухё, Унно ва уларнинг ҳамкорлари мадҳиянинг жўр бўлиб

айтилиши учун масъул эдилар.

Олий руҳоний Ёшуанинг авлодлари

¹⁰ Ёшуа — Йўйиқимнинг отаси, Йўйиқим — Элиашабнинг отаси, Элиашаб — Йўҳадахнинг отаси, ¹¹ Йўҳадах — Йўҳаноннинг* отаси, Йўҳанон Ёддуваннинг отаси эди.

Руҳоний уруғбошилари

¹² Олий руҳоний Йўйиқим даврида қуйидаги руҳонийлар уруғбошилар эдилар:

Сараё уруғидан — Морие.

Еремиё уруғидан — Ханоние.

¹³ Эзра уруғидан — Машуллом.

Эмориё уруғидан — Ёҳуханон.

¹⁴ Маллух* уруғидан — Йўнатан.

Шаханиё* уруғидан — Юсуф.

¹⁵ Харим уруғидан — Адна.

Миромўт* уруғидан — Халкай.

¹⁶ Иддо уруғидан — Закарие.

Гинатон уруғидан — Машуллом.

¹⁷ Абиё уруғидан — Зикри.

Минемин уруғидан ҳам бир уруғбоши бор эди.

Мўвадие уруғидан — Пилтай.

¹⁸ Билдах уруғидан — Шаммува.

Шамаё уруғидан — Йўнатан.

¹⁹ Йўхарив уруғидан — Маттанай.

Ёдаё уруғидан — Уззи.

²⁰ Саллу* уруғидан — Каллой.

Омоқ уруғидан — Ибир.

²¹ Хилқие уруғидан — Хашавие.

Ёдаё уруғидан — Натанил.

Левилар уруғбошилари

²² Олий руҳонийлар Элиашаб, Йўҳадах, Йўҳанон ва Ёддува даврларида левилар рўйхатда ўз уруғбошилари номи билан қайд этилганлар. Форс шоҳи Доро* ҳукмронлиги даврида эса рўйхатга олишнинг бундай усули руҳонийларга нисбатан қўлланилган эди. ²³ Олий руҳоний Элиашаб невараси* Йўҳанон давригача “Тарих китоби”даги рўйхатларда левилар ўз уруғбошилари номлари бўйича ёзилганлар.

²⁴⁻²⁵ Қуйидагилар левиларнинг уруғбошилари эдилар:

Хашавие, Шаравие, Ешува, Биннуй, Кадмил* ва уларнинг ҳамкорлари

Маттаниё, Бобухё ва Ободие. Худонинг одами Довуд берган фармонга

кўра, улар Худога ҳамду сано ва шукрона айтаётганларида, икки гуруҳга

бўлиниб, бир-бирларига рўпарама-рўпара туриб, куйлар эдилар.

Машуллом, Талмўн ва Оққув Маъбад дарвозабонлари эдилар. Улар

Эгамизнинг уйи дарвозалари ёнидаги омборхоналарни қўриқлар

эдилар.

²⁶ Бу одамлар олий руҳоний Йўйиқим, ҳоким Нахимиё, руҳоний ҳамда тафсирчи Эзранинг замондошлари эдилар. Олий руҳоний Йўйиқим — Ёшуанинг ўғли, Ёҳузадахнинг* набираси эди.

Нахимийё шаҳар деворини Худога бағишлайди

²⁷ Қуддуснинг янги девори Худога бағишланаётганда Яхудо юртидаги ҳамма левилар чақирилди. Улар хурсандчилик пайтида шукрона қўшиқлар куйлаб, зил, арфа, чанг чалиб, маросимда иштирок этишлари керак эдилар. ²⁸⁻²⁹ Леви қўшиқчилари Қуддус атрофидаги қишлоқлардан йиғилиб келдилар. Қуддус атрофидаги ўша қишлоқларни левилар ўзлари учун қурган эдилар. Натуфо, Байт–Гилгал, Гебо ва Озмобит шаҳарларининг атрофидаги қишлоқларда яшайдиган левилар ҳам йиғилиб келдилар. ³⁰ Руҳонийлар ва левилар ўзларини покладилар, сўнгра халқни, Қуддус дарвозаларини ва деворини покладилар.

³¹ Кейин мен* Яхудо йўлбошчиларини девор устига чиқардим. Худога шукрона айтадиган иккита катта гуруҳ қўшиқчиларни тайинладим. Қўшиқчиларнинг бир гуруҳи девор устида жанубга — Гўнг дарвозаси томонга* тантана билан юрди.

³² Ҳўшайё Яхудо йўлбошчиларининг ярмини эргаштириб, биринчи гуруҳ қўшиқчиларнинг орқасидан борди. ³³⁻³⁵ Уларнинг орқасидан эса қуйидаги руҳонийлар карнайлар чалиб бордилар: Озарийё, Эзра, Машуллом, Яхудо, Бенямин, Шамаё ва Еремиё. Уларнинг кетидан Йўнатан ўғли Закарийё борди. Закарийёнинг насабномаси қуйидагича эди: Йўнатан — Шамаёнинг ўғли, Шамаё — Маттанийёнинг ўғли, Маттанийё — Миҳийёнинг ўғли, Миҳийё — Заккурнинг ўғли, Заккур Осаф наслидан эди. ³⁶ Закарийёнинг ёнида унинг ҳамкорлари — Шамаё, Озарийёл, Милалай, Жилалай, Май, Натанил, Яхудо, Хонинни бор эдилар. Улар Худонинг одами шоҳ Довуднинг кўрсатмасига биноан мусиқа асбобларини кўтариб борардилар. Тафсирчи Эзра биринчи гуруҳ қўшиқчиларининг орқасидан бораётганларни бошлаб борди. ³⁷ Улар Булоқ дарвозасидан Довуд қалъасига олиб борадиган зинапоя орқали тўғрига юрдилар. Довуднинг саройидан ўтиб, шарқ томондаги Сув дарвозасига кетдилар.

³⁸ Худога шукрона айтаётган иккинчи гуруҳ қўшиқчилар деворнинг устида шимол томонга кетдилар. Мен Яхудо йўлбошчиларининг ярмини бошлаб, иккинчи гуруҳ қўшиқчиларнинг ортидан кетдим. Биз Тандир дарвозасидан, Кенг деворидан, ³⁹ Эфраим дарвозасидан, Яшоно дарвозасидан*, Балиқ дарвозасидан, Ханонил минорасидан, Юз минорасидан ва Қўй дарвозасидан ўтдик. Ниҳоят, Қўриқчи дарвозаси ёнидаги манзилга етиб бордик. ⁴⁰ Шундай қилиб, Худога шукрона айтган иккала гуруҳ Худонинг уйи олдида тўхтади.

Ёнимдаги йўлбошчилар билан бирга, ⁴¹ қуйидаги руҳонийлар ҳам карнай чалиб, иккинчи гуруҳ қўшиқчилар ортидан юрдилар: Элияқим, Масийё, Минёмин, Миҳийё, Элийўнай, Закарийё ва Ханонийё. ⁴² Уларнинг кетидан Масийё, Шамаё, Элазар, Уззи, Ёхуханон, Малкиё, Элам ва Эйзар боргандилар. Қўшиқчилар ўзларининг йўлбошчиси Йизрахийё бошчилигида куйлагандилар.

⁴³ Ўша куни халқ кўп қурбонликлар келтириб, хурсандчилик қилишди, чунки Худо уларга кўп шод–хуррамлик ато қилган эди. Аёллар ва болалар ҳам хурсанд эдилар. Қуддусдаги шодлик садолари узоқлардан эшитилиб турарди.

Маъбаддаги хизматчилар учун назр ва ушрлар

⁴⁴ Ўша куни Маъбаддаги омборхоналар устидан одамлар тайинланди. Омборхоналарда ҳадялар, биринчи ҳосилдан келтирилган назрлар ва ушрлар* сақланар эди. Тайинланган одамлар, қонунга кўра, шаҳарлар атрофидаги далалардан руҳонийлар ва левилар учун ушрларни йиғиб, омборхоналарга олиб келишлари керак эди. Чунки Яхудо халқи руҳонийлар ва левиларнинг хизматини қадрлар эди. ⁴⁵ Руҳонийлар, левилар поклаш маросимларини ва Худо тайин этган бошқа маросимларни бажарар эдилар. Қўшиқчилар ва дарвозабонлар ҳам, улар қаторида, шоҳ Довуд ва унинг ўғли Сулаймондан қолган фармонга мувофиқ,

Маъбадда хизмат қилар эдилар. ⁴⁶ Дарвоқе, қўшиқчиларга бошловчи тайинлаб, Худога ҳамду сано ва шукроналар айтиш одати азалдан — Довуд ва Осиф давридан бошланган эди. ⁴⁷ Зарубабел даврида ҳам, Нахимийё* даврида ҳам бутун Исроил халқи қўшиқчилар ва Маъбад дарвозабонлари учун кундалик улушларни берарди. Улар левилар учун ҳам улуш ажратишарди, левилар эса руҳонийларнинг улушини ажратиб беришар эди.

13-БОБ

Исроил халқи бегона насллардан ажралади

¹ Ўша куни халққа Мусонинг китобидан ўқиб берилди. У ерда шундай ёзилган экан*: “Оммонликлар ва Мўабликлар Худонинг жамоасига киролмайди, ² чунки Исроил халқи Мисрдан чиққанда, Оммонликлар ва Мўабликлар уларни нон ва сув билан кутиб олмадилар. Аксинча, Исроил халқини лаънатлаш учун Баломни ёлладилар*. Лекин Худойимиз лаънатни дуога айлантирди.” ³ Исроил халқи Таврот сўзларини эшитгач, Исроил жамоасидан ҳамма бегона наслларни чиқариб юборди.

Нахимийёнинг ислоҳотлари

Нахимийё Маъбад хизматкорларининг таъминоти тўғрисида қоидалар жорий қилади

⁴ Бу воқеа Қуддус девори бағишланишидан анча олдин содир бўлган эди. Ўша вақтда Тўвиёнинг* қариндоши Элиашаб Худойимизнинг уйидаги омборхоналар учун масъул эди. ⁵ Элиашаб Тўвиё учун Маъбадга қарашли катта бир хонани бўшатиб берибди. Илгари бу хонада назр қилинган дон, хушбўй тутатқилар ва Маъбад буюмлари сақланарди. Эгамиз берган амрга мувофиқ, левиларга, қўшиқчиларга, Маъбад дарвозабонларига аталган дон, шароб, зайтун мойи ушрлари* ва руҳонийларга аталган назрлар ҳам ўша хонада сақланарди.

⁶ Бу ишлар содир бўлганда, мен* Қуддусда эмасдим. Бобил шоҳи Артахшас ҳукмронлигининг ўттиз иккинчи йилида* мен шоҳ хузурига кетган эдим. Маълум вақт ўтгач, шоҳдан ижозат сўраб, ⁷ Қуддусга қайтиб келдим. Шундагина Элиашабнинг қилган бу расво ишидан хабардор бўлдим. У Тўвиёга Худонинг уйидаги бир хонани ажратиб берибди—я! ⁸ Мен қаттиқ ғазабланиб, Тўвиёнинг барча уй жиҳозларини хонадан улоқтириб ташладим. ⁹ Сўнг, омборхоналар поклансин, деб буйруқ бердим. Омборхоналар поклангач, Худонинг уйи буюмларини, дон назрларини ва хушбўй тутатқиларни ўз жойига қайтариб қўйдирдим.

¹⁰ Шунингдек, левиларга ҳосилнинг ўзларига тегишли улушлари берилмаганини ҳам билиб қолдим. Шу сабабдан Маъбадда хизмат қилиб юрган левилар ва қўшиқчилар ўзларининг далаларига қайтиб кетишган экан.

¹¹ Йўлбошчиларга: “Нима учун Худонинг уйини ўз ҳолига ташлаб қўйдингизлар?!” деб танбеҳ бердим. Левилар ва қўшиқчиларни тўплаб, ҳаммаларини ўз вазифаларига қўйдим. ¹² Шундан кейин жамики Яхудо халқи дон, шароб, зайтун мойи ушрларини Маъбад омборхоналарига олиб келишди. ¹³ Руҳоний Шаламиёни, котиб Зодўхни ва левилардан Подиёни омборхоналарга масъул қилиб тайинладим. Маттаниёнинг набираси Заккур ўғли Ханонни уларнинг ёрдамчиси қилиб тайинладим. Улар ишончли одамлар бўлиб, вазифалари биродарларига улушни тақсимлашдан иборат эди.

¹⁴ Эй Худойим! Қилган бу ишларимни ёдингда тут, мендан марҳаматингни

дариф тутмагин. Сенинг уйинг учун ва уйингда ўтказиладиган сажда маросимлари учун садоқат билан қилган савоб ишларимни унутма.

Нахимиё Шаббат қоидаларини жорий қилади

¹⁵ Ўша вақтда мен Шаббат кунлари узум эзаётган яҳудийларни* кўрардим. Уюм–уюм дон, шароб, узум, анжир ва ҳар хил юкларни олиб келаётганларни кузатар эдим. Улар бу нарсаларни эшакларга юклаб, Шаббат куни Қуддусга олиб келишар эди. Улар ўз маҳсулотларини сотаётганларида, мен уларни огоҳлантириб, бундай ишларни Шаббат куни қилманглар, деб айтардим.

¹⁶ Қуддусда яшаётган Тирликлар* ҳам балиқ ва ҳар хил маҳсулотларни олиб келиб, ўшаларни Шаббат куни Яҳудо халқига Қуддусда сотаётган эдилар. ¹⁷ Мен Яҳудо йўлбошчиларига танбеҳ бердим: “Бу қилаётганларингиз қабиҳлик–ку! Ахир, Шаббат кунини булғаяпсизлар! ¹⁸ Худо бизни ва бу шаҳарни ота–боболаримизнинг худди шундай қабиҳлиги учун жазолаган эди–ку! Энди эса сизлар Шаббат кунини булғаб, халқимизнинг бошига Худонинг қаҳр–ғазабини янада кўпроқ олиб келяпсизлар.”

¹⁹ Шунда мен буйруқ бердим: “Шаббатдан олдин оқшом тушиши биланоқ* Қуддус дарвозалари ёпилсин, Шаббат тугамагунча очилмасин.” Шаббат куни бирортаси юк олиб чиқмаслиги учун дарвоза олдида одамларимдан* баъзиларини ўтказиб қўйдим. ²⁰ Шунда савдогарлар ва ҳар хил маҳсулотларни сотувчилар тунни бир–икки марта Қуддусдан ташқарида ўтказдилар. ²¹ Мен уларни огоҳлантириб, шундай дедим: “Нега сизлар тунни девор ортида ўтказасизлар?! Агар яна шундай қилсангиз, сизларни қамайман.” Ўшандан кейин улар Шаббат куни келмай қўйдилар. ²² Сўнгра мен левиларга, ўзларингизни поклаб келиб, Шаббат кунини муқаддас сақлаш учун шаҳар дарвозаларини кўриқланглар, деб буйруқ бердим.

Эй Худойим! Қилган бу ишларимни ҳам ёдингда тут, мендан марҳаматингни дариф тутмагин. Буюк содиқ севгинг ҳақи менга шафқат қил.

Нахимиё бегона халқлар билан қуда–андачилик қилишни ман этади

²³ Ўша кунларда Ашдодлик*, Оммонлик ва Мўаблик аёлларга уйланган яҳудийлар ҳақида хабар топган эдим. ²⁴ Болаларининг ярми иброний тилида гаплашишни билмасдилар, Ашдод тилида ёки бошқа тилда сўзлашардилар. ²⁵⁻²⁷ Шунинг учун мен уларга танбеҳ бердим, уларни лаънатладим, баъзиларини урдим, сочларини юлдим. Уларга шундай дедим: “Ҳатто Исроил шоҳи Сулаймон бундай аёлларга уйланиб, гуноҳ қилган эди! Бир ўйлаб кўринглар! Халқлар орасида Сулаймонга ўхшаган шоҳ йўқ эди. Худо уни яхши кўриб, уни бутун Исроил устидан шоҳ қилган эди. Шунга қарамай, бутпараст аёллар уни гуноҳга бошладилар. Мана энди сизлар ҳам худди шундай гуноҳга қўл урганингизни эшитиб турибман! Сизлар Худога қарши ўтакетган қабиҳлик қиляпсизлар! Бутпараст аёлларга уйланиб, Худога хиёнат қиляпсизлар!” Мен Худонинг номини ўртага қўйиб: “Биз бу ердаги бегона халқлар билан қуда–андачилик қилмаймиз”, деб уларга қасам ичдирдим.

²⁸ Йўҳадах олий руҳоний Элиашабнинг ўғли эди. Йўҳадахнинг ўғилларидан бири Байт–Хўронлик Санбаллатнинг* қизига уйланган эди. Йўҳадахнинг ўша ўғлини олдимдан ҳайдаб юбордим.

²⁹ Эй Худойим! Бу учала одамнинг қилмишини ёдингда тут, уларнинг жазосини бер. Ахир, улар руҳонийликни булғадилар*, Сен руҳонийлар ва

левилар билан тузган аҳдни* буздилар.

Нахмиёнинг сўнгги ислоҳотлари

³⁰ Шундай қилиб, мен халқни бегоналарнинг таъсиридан покладим. Руҳонийлар ва левиларнинг бурчларини, ҳар бирининг вазифасини белгилаб бердим. ³¹ Қурбонликларни куйдириш учун ўтинларни ўз вақтида олиб келишни ва биринчи ҳосилдан руҳонийлар учун назрларни олиб келишни йўлга қўйдим.

Эй Худойим! Қилган ишларимни ёдингда тут, мендан марҳаматингни дариғ тутмагин.

ИЗОҲЛАР

Форс шоҳи Артахшас — Артаксеркс исми билан ҳам танилган бўлиб, милоддан олдинги 465-424 йилларда ҳукмронлик қилган.

1:1 *Қуйидагилар...Нахимийёнинг хотираномасидир* — китобнинг аксарият қисми Нахимийё томонидан, яъни биринчи шахс тилидан ҳикоя қилинган (1:1-7:73, 12:27-43, 13:1-31), китобда учинчи шахсдан баён қилинган айрим парчаларнигина учратишимиз мумкин (8:1-12:26, 12:44-47).

1:1 *Шоҳ Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йили* — милоддан олдинги 445 йил. Артаксеркс исми билан ҳам танилган бўлиб, милоддан олдинги 465-424 йилларда Форс шоҳлигида ҳукмронлик қилган.

1:1 *Хислав ойи* — иброний календарининг тўққизинчи ойи. Ҳозирги календарга кўра, бу ой тахминан ноябрнинг ўртасидан бошланади.

1:1 *Шушан* — Элам вилоятининг пойтахти бўлиб, Бобилдан шарқда жойлашган эди. Шушан қалъаси Форс шоҳларининг қишки қароргоҳи эди.

1:2 *укам* — ёки *акам*.

1:3 *Вилоят* — Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят назарда тутилган. 2:7 га ва ўша оятнинг изоҳига қаранг.

1:8 *қулинг Мусога берган ваъданг* — Қонунлар 30:1-4 га қаранг. Шу бобнинг 8-9-оятларидаги Нахимийёнинг илтижоси Қонунлар китобида Худо берган ваъданинг айнан кўчирмаси эмас, балки ўзгартирилган ифодасидир.

1:11 *шоҳнинг соқийси* — шоҳга ўз қўли билан шароб қуядиган, саройда юқори мартабага эга бўлган, ишончга лойиқ аъён. Шунингдек, у шоҳ учун шароб танлаши ва уни татиб кўриб, заҳарли эмаслигига ишонч ҳосил қилиши керак эди.

2:1 *Шоҳ Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йили* — 1:1 нинг иккинчи изоҳига қаранг.

2:1 *Нисон ойи* — иброний календарининг биринчи ойи (Нисон ойи Абиб ойи деб ҳам аталади). Ҳозирги календарга кўра, бу ой тахминан мартнинг ўртасидан бошланади.

2:7 *Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят* — Форс шоҳлигига қарашли бўлган катта бир вилоят. Бу вилоят Фурот дарёси билан Ўрта ер денгизи оралиғида жойлашган бўлиб, Яхудо юртини ҳам ўз ичига олган эди.

2:10 *Байт-Хўронлик Санбаллат* — Форс шоҳлигига қарашли бўлган Самария вилоятининг ҳокими. Қуддусдан қарийб 20 километр шимоли-шарқда жойлашган Байт-Хўрон шаҳри, Қуддусга олиб борадиган асосий йўлни душманлардан муҳофаза қилар эди.

2:13 *Аждар булоғи* — ёки *Чиябўри булоғи*.

2:15 *Қидрон сойлиги* — Қуддус шаҳридан шарқда жойлашган. Сойлик — икки адир оралиғидаги пастлик. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги СОЙЛИК сўзига қаранг.

3 *Қуддус девори таъмирланади* — Нахимийё бу бобда берган ҳисоботига кўра, деворни таъмирлаш ишлари шаҳарнинг шимол томонидан, девор ўртасидан бошланиб, соат стрелкасига тесқари йўналишда давом этган.

3:1 *Миё* — ибронийчада юз сонини билдиради. Эҳтимол, бу минора юзбошининг

қароргоҳи бўлгандир. Миноранинг номи у ердаги зиналарнинг сонига асосланган бўлиши ҳам мумкин.

3:5 ...қурилиш назоратчилари буюрган ишлардан... — ёки ...ҳокими (яъни Нахимиё) буюрган ишлардан... ёхуд ...ўзларининг Раббийси учун бўлган ишдан....

3:6 Яшоно дарвозаси — Яшоно шаҳрига кетадиган йўл бошида бўлгани учун шу ном билан аталган бўлиши мумкин. Яшоно шаҳри Қуддусдан 25 километр шимолда жойлашган. Ибронийчада яшоно сўзи Эски шаҳар дарвозаси деган маънони англатади. Эҳтимол, дарвозанинг номи айнан шу маънога асослангандир.

3:7 Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят — 2:7 изоҳига қаранг.

3:13 минг тирсак — тахминан 450 метрга тўғри келади.

3:15 Силоам — ибронийча матнда бу номнинг бошқа варианты *Шилах*.

3:18 Биннуй — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Бовай*. Унинг Биннуй деган шакли шу бобнинг 24-оятидан олинган (яна 10:9 га қаранг).

3:19 ғишт тирговучи — ёки девор бурчаги. Шу бобнинг 20, 24, 25-оятларида ҳам бор.

3:21 Миромўт — шу бобнинг 4-оятда ҳам айтиб ўтилган. У деворнинг бир қисмини таъмирлаб бўлгач, бошқа қисмини таъмирлади.

3:24 Биннуй — шу бобнинг 18-оятда ҳам айтиб ўтилган. У деворнинг бир қисмини таъмирлаб бўлгач, бошқа қисмини таъмирлади.

3:26 *Офел тепалиги* — кўҳна Қуддус шаҳри айнан шу тепалик устида жойлашган бўлиши мумкин. Шаҳарнинг бу қисми яна “Довуд қалъаси” деб аталар эди.

3:27 Тахувалик эркаклар — шу бобнинг 5-оятда ҳам айтиб ўтилган. Улар деворнинг бир қисмини таъмирлаб бўлгач, бошқа қисмини таъмирладилар.

3:31 Назорат — ибронийча матнда *Ҳамифад*, маъноси назорат.

4:5 ...бинокорлар олдида Сени ҳақорат қилдилар — ёки ...бинокорларни ҳақорат қилдилар.

4:7 Ашдод — бу шаҳар Филистияда, Ўрта ер денгизи яқинида жойлашган эди. Филистлар Исроил халқининг душмани бўлиб, Оммонликлар билан иттифоқ тузишган эди.

4:12 ...ҳар томондан...бизни шундай деб огоҳлантиришди: “Хавф остида қолдингизлар...биз билан яшанглар” — ёки ...бизни шундай деб огоҳлантиришди: “Хавф остида қолдингизлар. Улар ҳамма томондан устингизга бостириб келишмоқчи.”

4:16-17 одамларим — ҳоким Нахимиёнинг шахсий соқчилари.

5:13 ...белбоғимни ечиб қоқдим... — қимматбаҳо шахсий буюмлар кўпинча белбоққа қистириб қўйиларди. Белбоғни ечиб қоқиш лаънат белгиси бўлиб, ҳамма нарсадан маҳрум бўлишни билдирарди.

5:14 ...Артахшас ҳукмронлигининг йигирманчи йилидан то ўттиз иккинчи йилигача... — тахминан милоддан олдинги 445-433 йиллар. 1:1 нинг иккинчи изоҳига қаранг.

5:15 қирқ қумуш танга — ибронийча матнда қирқ шақал қумуш, тахминан ярим килога тўғри келади.

5:16 *Одамларим* — 4:16-17 га ва ўша оятларнинг изоҳига қаранг.

5:18 *оғир солиқлар* — Форс шоҳига тўланадиган ўлпонга ишора (шу бобнинг 4-оятига қаранг).

6:2 *Онў текислиги* — Санбаллатнинг она шахри Байт-Хўрон яқинида, Қуддусдан қарийб 30 километр шимоли-ғарбда жойлашган (2:10 га қаранг).

6:2 *қишлоқлардан бири* — ибронийча матнда *кафирим*, таржимаси *қишлоқлардан бири*. *Кифирим* қишлоқнинг номи бўлиши ҳам мумкин.

6:6 *Гашим* — ибронийча матнда бу номнинг бошқа варианты *Гашму*.

6:10 *...шундай деди...* — Шамаё ўз нутқида юқори адабий услубдан фойдаланиб, пайғамбар каби гапирган.

6:10 *...Муқаддас хонасига кириб олайлик...* — Шамаё Нахимиёни алдаб, шаънига доғ туширадиган ишга ундамоқчи эди ва шу орқали унинг жонини хавф остига қўймоқчи эди. Чунки Муқаддас хонага фақатгина руҳонийлар киришга ҳақли эдилар, у ерга киришга журъат этган ҳар қандай бошқа одам ўлимга маҳкум этиларди.

6:15 *Элул ойи* — иброний календарининг олтинчи ойи. Ҳозирги календарга кўра, бу ой тахминан августнинг ўртасидан бошланади. Нахимиё шоҳ Артахшас билан гаплашганига олти ой бўлганди (2:1 га ва ўша оятнинг изоҳларига қаранг).

6:18 *...Шаханиё...Машуллом...* — Тўвиёнинг қайнатаси билан қудаси яхудий эдилар. Эҳтимол, улар жамиятнинг нуфузли оилаларидан бўлган (3:4, 29, 30 да улар деворни таъмирлашга ёрдам берганлари ҳақида ёзилган).

7:1 *Маъбад дарвозабонлари* — уларнинг вазифалари тафсилоти 1 Солномалар 9:22-29 да берилган.

7:2 *укам* — ёки *акам*.

7:3 *Кун иссиқ пайтида Қуддус дарвозаларини очиқ қолдирманглар* — ёки *Қуддус дарвозаларини қуёш тепага қўтарилгандан кейингина очинглар*.

7:5 *Яхудога сургундан биринчи бўлиб қайтиб келганлар* — бу одамлар Яхудо юртига милоддан олдинги 539 йилда қайтиб келган бўлишлари мумкин. Ўша йили Мидия ва Форс лашкарлари шоҳ Куруш бошчилигида Бобил шаҳрини босиб олган эдилар. Шоҳ Куруш яна Кир исми билан танилган.

7:6-7 *Бобил шоҳи Навухадназар асир қилиб олиб кетган яхудийлар* — Навухадназар милоддан олдинги 605-562 йилларда Бобилда ҳукмронлик қилган. Милоддан олдинги 586 йилда у Қуддусни вайрон қилиб, аҳолининг асосий қисмини Бобилга сургун қилган эди (4 Шоҳлар 25:1-21 га қаранг).

7:6-7 *Озариё* — Эзра 2:1-2 нинг ибронийча матнида бу исмнинг бошқа варианты *Сараё*. Шу бобнинг 6-62-оятларида келтирилган рўйхатдаги баъзи исмлар Эзра китобининг 2:1-60 рўйхатидаги исмлардан бир оз фарқ қилади.

7:57 *Сулаймон қароллари* — 3 Шоҳлар 9:20-21 ва 2 Солномалар 8:7-8 га қаранг.

7:65 *Яхудо ҳокими* — бу ўринда қайси Яхудо ҳокими ҳақида гап кетаётгани аниқ эмас. Бу пайтда Зарубабел ҳокимлик қилган, деб тахмин қилиш мумкин (Эзра 2:1-2, 3:2, 4:2 ва Хаггей 2:2, 21 га қаранг).

7:65 *Урим ва Туммим* — айрим ҳолларда руҳонийлар Худонинг хоҳишини билиш учун фойдаланадиган иккита муқаддас нарса. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун Чиқиш 28:15 нинг иккинчи изоҳига қаранг.

7:66 42.360 — шу бобнинг 8-62-оятларида рўйхати берилган одамларнинг жами 42.360 та эмас, балки 29.818 та. Оятда қайтиб келган одамларнинг умумий сони берилган, рўйхатга эса Яхудо юртига қайтиб келган баъзи одамларгина киритилган бўлиши мумкин.

7:70 1000 олтин танга — ибронийча матнда *1000 олтин дарик*. Дарик олтин танга бўлиб, тахминан 8 граммга тўғри келади, демак, берилган олтиннинг умумий оғирлиги тахминан 8 килога тўғри келади.

7:71 20.000 олтин танга — ибронийча матнда *20.000 олтин дарик*. Дарик олтин танга бўлиб, тахминан 8 граммга тўғри келади, демак, берилган олтиннинг умумий оғирлиги тахминан 160 килога тўғри келади. Шу бобнинг 72-оятида ҳам бор.

7:71 80 пуд — ибронийча матнда *2200 мина*, тахминан 1,3 тоннага тўғри келади.

7:72 75 пуд — ибронийча матнда *2000 мина*, тахминан 1,2 тоннага тўғри келади.

7:73 Еттинчи ой — 8:2 изоҳига қаранг.

8:2 еттинчи ой — иброний календарининг Тишри ойи назарда тутилган (Тишри ойи Итанам ойи деб ҳам аталади). Ҳозирги календарга кўра, бу ой тахминан сентябрнинг ўртасидан бошланади. Нахимие шоҳ Артахшас билан гаплашганига етти ой бўлганди (2:1 га ва ўша оятнинг изоҳларига қаранг).

8:8 ...таржима қилиб берардилар... — Таврот китоби иброний тилида ёзилган эди, аммо Бобилга сургун қилинган яхудийларнинг аксарияти она тилини унутиб, орамий тилида сўзлашардилар. Орамий тили Бобил юртининг тили эди.

8:9 Нахимие — 1:1 нинг биринчи изоҳига қаранг.

8:10 Эзра — ёки *Нахимие*. Ибронийча матнда у.

8:14 Бу амрга кўра... — Левилар 23:33-43 га қаранг.

8:14 еттинчи ой — 8:2 изоҳига қаранг.

8:15 мирта бутаси — доим яшил, хушбўй ўсимлик.

8:16 ...уйларининг томларида... — у замонларда уйларнинг томи текис бўлиб, одамлар томга чиқиб дам олишарди.

9:1 Еттинчи ой — ибронийча матнда *Ўша ой*. 8:2 га ва ўша оятнинг изоҳига қаранг.

9:9 Қизил денгиз — ибронийча матнда *Ём-Суф*, маъноси *Қамиш денгизи*. Бу оятдаги мана шу ном остида ҳозирги Суэц қўлтиғи (яъни Қизил денгизнинг шимоли-ғарбидаги қўлтиқ) ёки Суэц қўлтиғи ва Ўрта ер денгизи оралиғида жойлашган қўллардан бири назарда тутилган. Чиқиш 14:10-31 даги ҳодисаларнинг тафсилотига кўра, бу денгиз катталигидан Исроил халқига тўсиқ бўлган, чуқурлигидан Миср лашкари чўкиб кетган.

9:20 манна — Исроил халқи Мисрдан чиққандан кейин то Канъон юртига киргунча, Худо уларга етказиб турган махсус егулик. Манна, Шаббат кунидан ташқари, ҳар куни кечаси ерга ёғиларди, одамлар сахарда туриб, уни йиғиб олишарди (Чиқиш 16:13-35, Ёшуа 5:12 га қаранг).

9:22 ...Хашбон шоҳи Сихўннинг юртини... — битта иброний қўлёзмасидан, қадимий юнонча ва лотинча таржималардан. Ибронийча матнда *...Сихўннинг юртини, Хашбон шоҳининг юртини...*

10:32 бир мисқол қумуш — ибронийча матнда *бир шақалнинг учдан бир қисми*,

тахминан 4 граммга тўғри келади.

10:34 ...қуръа ташлаб... — қуръа ташлашда ёғоч бўлаклари ёки тошлар ишлатилган бўлиб, шу орқали Худонинг хоҳиш-иродаси аниқланган. Баъзан одамлар қуръа ташлаб, Худодан бирор ишни қандай ёки қачон қилиш кераклигини сўрашган.

10:37 *ушр* — ҳар қандай даромаднинг ўндан бир қисми. Левилар 27:30-33, Қонунлар 14:22-29, 26:12-13 га қаранг.

11:1 ...қуръа ташлади... — 10:34 изоҳига қаранг.

11:3-4 *вилоят* — Фурот дарёсининг ғарбидаги вилоят назарда тутилган. 2:7 га ва ўша оятнинг изоҳига қаранг.

11:21 *Офел тепалиги* — 3:26 изоҳига қаранг.

11:30 *Хиннум сойлиги* — Қуддус шаҳридан жанубда жойлашган.

11:35 *Ҳунармандлар* — ибронийча матнда *Харашим*, маъноси *ҳунармандлар*.

12:1 *Шалтиёл ўғли Зарубабел* — Эзра 3:2 нинг иккинчи изоҳига қаранг.

12:4 *Гинатон* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Гинатой*. Унинг Гинатон деган шакли шу бобнинг 16-оятидан олинган.

12:5 ...*Минёмин, Мўвадиё*... — ибронийча матнда бу исмларнинг бошқа вариантлари *Миёмин, Мадийё*. Уларнинг Минёмин ва Мўвадиё деган шакллари шу бобнинг 17-оятидан олинган.

12:11 *Йўханон* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Йўнатан*. Унинг Йўханон деган шакли шу бобнинг 22-оятидан олинган.

12:14 *Маллух* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Малихи*. Унинг Маллух деган шакли шу бобнинг 2-оятидан олинган.

12:14 *Шаханиё* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Шабаниё*. Унинг Шаханиё деган шакли шу бобнинг 3-оятидан олинган.

12:15 *Миромўт* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Маройўт*. Унинг Миромўт деган шакли шу бобнинг 3-оятидан олинган.

12:20 *Саллу* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Саллой*. Унинг Саллу деган шакли шу бобнинг 7-оятидан олинган.

12:22 *Форс шоҳи Доро* — милоддан олдинги 522-486 йилларда ҳукмронлик қилган. Аммо бу ерда милоддан олдинги 423-404 йилларда ҳукмронлик қилган Доро II ёки милоддан олдинги 335-331 йилларда ҳукмронлик қилган Доро III назарда тутилган бўлиши мумкин.

12:23 *невараси* — ибронийча матнда *ўғли*. Аслида Йўханон Элиашабнинг невараси эди (шу бобнинг 10-11-оятларига қаранг). Ибронийчада *ўғил* сўзи *насл* маъносида ҳам ишлатилади.

12:24-25 ...*Ешува, Биннуй, Кадмил*... — ибронийча матнда ...*Кадмил ўғли Ешува*... (аммо шу бобнинг 8-оятига қаранг). Ибронийчада *Кадмил ўғли Ешува* ибораси ва *Ешува, Биннуй, Кадмил* ибораси ўзаро оҳангдош.

12:26 *Ёҳузадах* — ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты *Йўзадах*.

12:31 *мен* — яъни Нахимийё (1:1 нинг биринчи изоҳига қаранг).

12:31 *Қўшиқчиларнинг бир гуруҳи...Гўнг дарвозаси томонга*... — бу гуруҳ ва мазкур бобнинг 38-оятда айтиб ўтилган иккинчи гуруҳ тантанали юришини Сойлик

дарвозасидан бошлаган бўлишлари мумкин. Сойлик дарвозаси шаҳар деворининг жануби–ғарб томонида жойлашган. Иккала гуруҳ шаҳар девори устидан икки томонга юриб, Маъбад қаршисида, яъни шаҳар деворининг шимоли–шарқ томонида учрашишган (шу бобнинг 39-40-оятларига қаранг).

12:39 *Яшоно дарвозаси* — 3:6 изоҳига қаранг.

12:44 *ушрлар* — 10:37 изоҳига қаранг.

12:47 *Нахимиё* — 1:1 нинг биринчи изоҳига қаранг.

13:1 *У ерда шундай ёзилган экан...* — Қонунлар 23:3-5 га қаранг.

13:2 *...Исроил халқини лаънатлаш учун Баломни ёлладилар* — Саҳрода 22:1-24:25 га қаранг.

13:4 *Тўвиё* — у Оммонлик эди (2:10 га қаранг).

13:5 *ушрлар* — 10:37 изоҳига қаранг.

13:6 *мен* — яъни Нахимиё (1:1 нинг биринчи изоҳига қаранг).

13:6 *Бобил шоҳи Артахшас ҳукмронлигининг ўттиз иккинчи йили* — тахминан милоддан олдинги 433 йил (1:1 нинг иккинчи изоҳига қаранг). Бобил шоҳлигини форслар босиб олганлари учун, Форс шоҳи Артахшасни Бобил шоҳи Артахшас деб ҳам аташарди.

13:15 *узум эзаётган яҳудийлар* — қадимги пайтларда одамлар узумни қоятошга ўйилган чуқурга ёки тупроқдан қазилган, тубига ва атрофига зич қилиб тош терилган чуқурга солиб, шарбатини сиқиб олиш учун оёқлари билан эзардилар. Шарбат ўша чуқурдан яна бошқа бир чуқурга оқиб тушарди.

13:16 *Тир* — Финикияда муҳим аҳамиятга эга бўлган шаҳар. Бу шаҳар Исроилдан шимолда, Ўрта ер денгизи бўйида жойлашган эди. Бугунги кунда бу ер Ливан мамлакатининг жанубий қисмини ташкил қилади.

13:19 *...оқшом тушиши биланоқ...* — яҳудийларнинг урф-одатига кўра, янги кун қуёш ботгандан кейин бошланар эди.

13:19 *одамларим* — 4:16-17 изоҳига қаранг.

13:23 *Ашдод* — 4:7 изоҳига қаранг.

13:28 *Байт-Хўронлик Санбаллат* — 2:10 изоҳига қаранг. Санбаллат яҳудийларнинг, жумладан, Нахимиёнинг душмани эди (2:10, 19, 4:1, 7 га қаранг).

13:29 *...улар руҳонийликни булғадилар...* — олий руҳонийнинг набираси бегона халқдан бўлган қизга уйлангани назарда тутилган (Левилар 21:13-15 га қаранг).

13:29 *Сен руҳонийлар ва левилар билан тузган аҳд* — Худо Леви қабиласидан бир оилани, яъни Ҳоруннинг авлодини Исроил халқининг руҳонийлари қилиб танлади (Чиқиш 28:1, 29:1-9 га қаранг). Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ЛЕВИ, ЛЕВИЛАР сўзига қаранг.